

Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra

Tomaš Lavrijaniec

Istorijos magistro studijos

Magistro darbas

***Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos veikla Vilniaus krašte
1925-1937 metais ir jos santykiai su
Lenkijos administracija***

Darbo vadovas: doc. dr. A.P. Kasperavičius

Vilnius
2008

TURINYS

Įvadas	-	3
1. Organizacijos įsikūrimo aplinkybės	-	10
2. Veiklos tikslai ir organizacinės nuostatos	-	15
2.1 Draugijos įstatai	-	16
2.2 LŠKD ir Kaune veikusios Šv. Kazimiero draugijos įstatų palyginimas	-	23
3. Centro valdyba ir skyriai	-	26
4. Santykiai su valdžia	-	42
5. LŠKD uždarymas	-	52
Išvados	-	54
Priedai	-	57
Literatūros ir šaltinių sąrašas	-	60

IVADAS

Tyrimo objektas. Darbe yra analizuojami visi aspektai, susiję su *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti* (sutrumpintai Lietuvių Šv. Kazimiero draugija arba tiesiog *LŠKD*) veikla Lenkijoje, o iš esmės Vilniaus krašte, taipogi šios organizacijos santykių su valstybine administracija problematika. Esminiai aspektai, nulėmę tą veiklą, tai draugijos įstatai. Juose plačiai atsispindi *LŠKD* iniciatorių ketinimai ir tikslai, o taipogi pačios draugijos esmė. Iš esmės, veikla atsispindėjo per struktūrinių padalinių - skyrių plėtimą, todėl skyrių problematika yra labai reikšminga. Draugijos veiklos plėtimui daug padėjo kitos lietuvių organizacijos, todėl tas bendradarbiavimas reikalauja atitinkamo įvertinimo. Tačiau, visiems šitiems aspektams įtakos turėjo Lenkijos valdžia, todėl bus ištirtas santykių su administracija bendras pobūdis bei jų įtaka atskiriems draugijos veiklos elementams, kaip antai *LŠKD* susikūrimas, įstatų įteisinimas, skyrių plėtra bei panaikinimas. Pabrėžiama pamatinė draugijos įkūrimo priežastis, kad lenkiškosios vietinės valdžios antilietuviška politika tiesiogiai sąlygojo lietuvių aktyviųjų veikėjų (tame tarpe ir kunigijos) būrimąsi į panašaus pobūdžio organizacijas, kad būtų efektyviau ginamos pilietinės ir tautinės lietuvių teisės - kultūros, švietimo ir kitose srityse.

Tyrimo problema. Lietuvių-lenkų politinis konfliktas ir įtempti tarpusavio santykiai per visą aptariamąjį 1925-1937 m. laikotarpį tiesiogiai įtakojo visas Vilniuje veikusias lietuviškąsias atstovybes bei pačią bendruomenę. Šis faktorius turėjo savo atspindį visuose nagrinėjamos draugijos veiklos srityse, tačiau jos sugebėjimas prisiderinti prie lenkų valdžios vis griežtėjančios vidinės krašto visuomeninės tvarkos bei sąlygų – išties stebina ir reikalauja gilaus paaiškinimo. Kitas dalykas, kad draugija daugiausia pastangų nukreipė į jaunimo švietimo bei tautinio identiteto išsaugojimą kaimo regionuose, kur gyventojai buvo mažiau išsimokslinę, palyginus su didesniais miestais ir miesteliais, todėl iššūkis buvo tikrai grandiozinis. Tai suaktualina *LŠKD* pasirinktų prisitaikymo prie esamų sąlygų ir veiklos metodų

ištyrimą. Pridurtinas ir efektyvumo aspektas organizacijos veikloje, nes tai turėjo įtakos jos populiarumui ir palaikymui vietinių lietuvių gyventojų tarpe. Kunigijos autoriteto aspektas žymiai padėjo pelnyti „konservatyviųjų“ kaimiečių pasitikėjimą.

Tyrimo aktualumas. Iš esmės tik vienas veikalas yra skirtas nuo 1906 m. įsikūrusios Šv. Kazimiero draugijos funkcionavimo tematikai, ty. A. Jakšto Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931).¹ Tačiau LŠKD, įkurta Vilniaus krašte 1925 m., tame veikale beveik neatspindėta. Todėl būtina yra iširti Vilniuje veikusios draugijos veiklos visumą, nes darbų šia problematika nėra.

Lenkijos valstybei užėmus Vilniaus regioną, lietuvių gyventojų pilietinių teisių užtikrinimas buvo gana kompliktuotas. Lietuvių bendruomenės galimybės reikštis (įvairiomis prasmėmis) Lenkijos valstybėje buvo ribojamos. Todėl imtos kurti lietuviškos draugijos, kurios ir užsiėmė tų teisių apsauga po 1920 m., tuo labiau, kad nebuvo diplomatinių santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos. Taigi, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* 1925 m. aktyviai įsitraukė į tą procesą, o veiklos pagrindiniu objektu oficialiai pasirinko kaimą. Pačios LŠKD išskirtinumas, kad ji savo pastangas ir išteklius koncentravo daugumoje į lietuviško jaunimo poreikių tenkinimą. Tai atsispindi jos pavadinime. Manau, draugija daugmaž sėkmingai įsilygo į užsibrėžtų tikslų realizavimo procesą, todėl svarbu įvertinti metodus ir taktiką, leidusią LŠKD-ai iki pat 1937 m. vykdyti savo įsipareigojimus lietuvių tautinei mažumai Lenkijoje (Vilniaus krašte). Kadangi draugija kaip subjektas buvo griežtai struktūruota, tai per atskirų LŠKD struktūrinių elementų tyrimą galima prieiti galutines išvadas dėl jos naudingumo lietuvių gyventojams.

Darbo tikslai. Pagrindinis darbo tikslas yra visokeriopai iširti *LŠKD veiklą* ir jos komponentus. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: **1)** pirmiausia būtina įvertinti politines-visuomenines aplinkybes, susidariusias aptariamajame Vilniaus krašte, kurios įtakojo draugijos kūrimosi procesą. **2)** kiekvienos organizacijos veikla paremta yra statutais ar įstatais, todėl draugijos įstatai reikalauja giluminės analizės. **3)** Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos vadovybės, tai yra *Centro valdybos*

---

¹ Jakštas A. Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931), Kaunas, 1932

veiklos sfera reikalauja įvertinimo, nes joje susibūrė autoritetingai kunigai, kurie buvo labai gerbiami lietuviškoje Vilnijos bendruomenėje. Skyrių plėtros, funkcionavimo ir panaikinimo klausimai yra labai aktualūs, norint įvertinti pačios organizacijos efektyvumą. Pagaliau, per tai atsiskleidžia ir santykių su Lenkijos valdžia problematika, ypač 1935-1937 m. etape, kai skyrių uždarymas tapo valdžios viena iš prerogatyvų. 4) atskiras darbo skyrius numatytas išimtinai *LŠKD* bei Vilniaus krašto politinės valdžios

(Vilniaus vaivada, Krašto mokyklų kuratorija, Vidaus reikalų ministerija) santykių reikalui, tame tarpe, bus išvardinti įstatyminiai aktai, kuriais Vilniaus vaivadija rėmėsi, vykdydama *LŠKD* naikinimą.

Chronologinės ribos. Iš esmės tyrimo laikotarpis apima 1920-1940 m., nes pirmajame darbo skyriuje kalbama apie politinius procesus, vykusius Vilniaus regione ir įtakojusius valstybių sienas beveik iki pat 1940 m. 1922-1925 m. įvykiai atskleidžia draugijos įkūrimo pasiruošimo pastangas. Tačiau, be abejo, daugiausia dėmesio skirta 1925-1937 m. periodui, kuris apima *LŠKD* veiklą. Šiame periode ypatingas laikotarpis yra 1936, 1937 m., kai vyko didelės dalies *LŠKD* struktūrinio tinklo padalinių uždarymas. 1939-1940 metais gi, po Vilniaus atgavimo, vyko buvusios draugijos skyrių atkūrimo darbai regione, tam padėjo Kaune veikusi *Šv. Kazimiero draugija* (kuri egzistavo jau nuo 1906 m. dar carinės Rusijos valdymo metu). Iš esmės *Šv. Kazimiero draugija* po Vilniaus užėmimo 1920 m. ir pradėjo rūpintis panašios draugijos įkūrimu atskirtame krašte.

Tyrimo metodai. Panaudotas lyginamasis metodas, nes aktualu yra palyginti esmines nuostatas, įrašytas Vilniaus krašto *LŠKD* ir Kaune veikusios *Šv. Kazimiero draugijos* įstatuose. Tai leidžia paaiškinti abiejų draugijų veiklos sąlygų skirtumus ir veiklos Vilnijoje specifiką. Interpretacijos metodo pritaikymo reikalauja kai kurie dokumentai, Vilniaus vaivadijos skirti *LŠKD* draugijai. Juose išdėstyti valdininkų sprendimai draugijos atžvilgiu yra visiškai savavališki, todėl ir organizacijos pirmininkams teko atsargiai juos vertinti bei neskubėti su jų vykdymu. Dažnai po gana oficialiu, griežtu reikalavimų, bei nuosprendžių išdėstymu, slepiasi visiškas valdžios įstaigų nesiskaitymas su valstybiniais įstatymais ir neigiamas požiūris į pačią draugiją.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis - suskirstyta į 5 skyrius ir išvados. Taipogi įdėta keletą priedų bei Literatūros ir šaltinių sąrašas. Skyriai paremti probleminio darbo tikslo ir uždavinių atskleidimo seka, kad būtų paeiliui paaiškinta *LŠKD* veiklos specifika. 1-as skyrius paaiškina draugijos įsikūrimo priežastis ir politinį regiono kontekstą. 2-me skyriuje visapusiškai analizuojamas įstatų klausimas, bei dviejų draugijų (*LŠKD* bei *Šv. Kazimieros draugijos*) įstatų palyginimas. 3 skirtas struktūrinei draugijos formai įvertinti, ypatingai kalba eina apie *Centro valdybą* kaip bene svarbiausią organą *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* struktūroje. 4 dalis yra paskirta grynai santykių su valdžia problematikai. 5-ta tai uždarymo ištyrimas.

Literatūra. Kadangi literatūros, skirtos išimtinai aptariamoms *Lietuvių Šv. Kazimieros draugijos* veiklai, nėra, tai teko naudotis veikalais, daugiau ar mažiau susijusiais su Vilniaus krašto lietuvių organizacijų klausimais.

Pirma reikšminga pozicija, tai B. Makausko *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*.² Studija skirta būtent lietuvių organizacijų bei jų veiklos visapusiškai analizei Vilniaus regione, Lenkijos valdymo laikais. Tai bene reikšmingiausias - Vilniaus krašto lietuvių teisinės padėties tyrimo aspektu - sintezės pobūdžio veikalas, nes pateikia visapusišką informaciją apie lenkų režimo tautinės politikos bruožus, bei aptaria lietuvių organizacijų, spaudos, švietimo padėtį. Visgi *LŠKD* problematikai skirta mažai dėmesio. Kita, dalinai panaudota knyga, tai jau minėta A. Jakšto *Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931)*.³ Ten analizuojama būtent *Šv. Kazimiero draugijos* veikla nuo 1906 iki 1932 m. Organizacija veikė Rusijos valdymo metu, o po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo turėjo veikti sostinėje Vilniuje, tačiau po lenkų užėmimo įsikūrė Kaune, o 1922-1925 m. jos vadovybė kartu su užimto Vilniaus krašto lietuviais kunigais ėmėsi steigti panašaus pobūdžio ir pavadinimo draugiją atskirtų tautiečių reikmėms. Kadangi *LŠKD* draugija sėkmingai įsiliejo į lietuvių teisių bei poreikių atstovavimo kontekstą, tai pravertė veikalas pavadinimu *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 m.*, D. Alseikos autorystės.⁴ Veikalas skirtas bendroms problemoms, su kuriomis susidūrė lietuvių

² Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, Vilnius, „Mokslas“, 1991

³ Jakštas A. *Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931)*, Kaunas, 1932

⁴ Alseika D. *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 m.* Vilnius, 1935

bendruomenė Vilnijuje aptariamuoju laikotarpiu, bei aptarinėjamos aktualios švietimo, draugijų pasipriešinimo tautinei lenkų priespaudai aspektai.

Lietuvių draugijų, tame tarpe ir *LŠKD* finansavimo bei paramos tematika atskleidžiama A. Gaigalaitės rašinyje *Lietuvos valstybės pagalba Vilniaus lietuvių organizacijoms 1923-1928m.*, išspausdintame 1995 m. Lietuvos istorijos metraščio leidinyje.⁵ Šis klausimas išties buvo aktualus visoms be išimties lietuviškoms organizacijoms. Iš esmės, ne tik finansinė parama buvo panaudojama, bet ir literatūros bei spaudos persiuntimas, dažnai nelegaliais kanalais - tai pravertė *LŠKD* organizacijos švietimo potencialo vystyme. Dalinai panaudoti kai kurie faktai, rasti N. Kairiūkštytės sintezėje, skirtoje *Vilniaus vadavimo sąjunga* organizacijai, kuri buvo sukurta ne tik remti Vilniaus krašto tautiečius, tačiau bendradarbiavo su Lietuvos valdžia dėl efektyvios paramos organizavimo.⁶ Be to, pati sąjunga ėmėsi įvairiopus paramos paieškų, tame tarpe užsienyje, tarp Amerikos lietuvių.

Šalia finansavimo, kita ypač svarbi sfera, tiesiogiai susijusi su *LŠKD* veikla, tai švietimas. Šiuo atveju teko pasiremti šios srities tyrinėtojo V. Martinkėno *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.* darbu.⁷ Šios knygos problematika kaip tik pilnai apima aptarinėjamos draugijos veikimo periodą. Be to, tyrinėjamos lietuviškų mokyklų ir skaityklų vystymosi tendencijos, visa tai įėjo ir į *LŠKD* planus. Taipogi šis darbas aktualus tuo, kad jame pateikimi statistiniai mokymo įstaigų, bibliotekų bei knygynų duomenys, kiekybiniai pasikeitimai bei juos nulėmę faktoriai. To paties tyrinėtojo kitas panaudotas leidinys - *Švenčionių apskrities istorijos bruožai...*⁸. pasitarnavo tik kai kurių atskirų faktų užfiksavimui ir interpretavimui, nes tematika apima iš esmės Švenčionių regiono lietuvių gyvenimą.

Gana reikšminga knyga, panaudota šiame darbe, yra S. Vansevičiaus *Teisinis režimas Vilniaus krašte 1920-1939 metais*.⁹ Nepaisant kai kurių grynai ideologiškai vertinamų autoriaus nuostatų buvimo, jis stengėsi nurodyti pagrindines

⁵. Gaigalaitė A. *Lietuvos valstybės pagalba Vilniaus lietuvių organizacijoms 1923-1928m.*// Lietuvos istorijos metraštis-1994., Vilnius, „Alma littera“, 1995

⁶. Kairiūkštytė N. *Vilniaus vadavimo sąjunga.*, Vilnius „Spauda“, 2001

⁷. Martinkėnas V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, Vilnius, „Mokslas“, 1989

⁸. Martinkėnas V. *Švenčionių apskrities istorijos bruožai.*, Vilnius, 1968

visuomeninio gyvenimo sritis, kuriuose Lenkijos valstybės institucijos vykdė savo griežtą politiką, todėl valdymą galima laikyti autoritariniu režimu. Taipogi, knygoje paliečiami Lenkijos-Lietuvos santykių aspektai, susiję su politinio valdymo palyginimu. Tęsiant tarpvalstybinių santykių temą, dalinai Lenkijos-Lietuvos, o taip pat ryšių su Europos šalimis bei institucijomis aspektą tyrinėjo V. Žalys stambiojoje studijoje *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*.¹⁰ Autorius turi diplomatinės veiklos patirties, todėl jo profesionalūs diplomatijos įvykių ir procesų vertinimai pravertė siekiant susidaryti autentišką bei kaip įmanoma daugiau objektyvią nuomonę apie tarpvalstybinius dviejų, aptarinėjamų šiame magistro darbe valstybių ryšius, turint omenyje, kad diplomatinių santykių nebuvo iki pat 1938 m.

Archyviniai šaltiniai. Jie sudaro didelę dalį darbe panaudotos medžiagos, reikalingos Lietuvų Šv. Kazimiero draugijos veiklai iširti ir įvertinti. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAB RS) disponuoja fondais **nr. 402**, **nr. 254** ir **nr. 175** (*Lietuvių Švento Kazimiero draugija jaunimui auklėti ir globoti*), kuriame sukauptos bylos skirtos praktiškai visų magistro darbo tikslų ir uždavinių įvykdymui.¹¹ Pateikiami keli draugijos įstatų variantai, „juodraštiniai“ ir oficialūs - lenkų ir lietuvių kalbomis. Toliau, ypatingai daug dokumentacijos skirta vadovybės ir skyrių atstovų ryšiams organizuojant bendrą kryptingą veiklą kaimo regionuose. Neatrūksta ir bylų, susietų tiesiogiai su *LŠKD Centro valdybos* bei Vilniaus magistrato ar vaivadijos ryšiais. Būtent šie dokumentai liudija apie vis didėjančią įtampą santykiuose tarp valdžios ir draugijos. Svarbiausia, kad 4 dešimtmečio dokumentai jau yra žymiai griežtesnio pobūdžio, nei 3 dešimtmečio Vilniaus krašto valdininkų raštai *LŠKD* vadovams. Be to, F. 175 apima draugijos vadovybės susirašinėjimą su kitomis lietuvių asociacijomis. Išties reikia pripažinti, kad dokumentai šia tema nėra perdėm gausūs, dėl tokių santykių konspiracinio pobūdžio. Tačiau, įvertinus juos, galima išskirti bendras tendencijas bei tikslus, apjungusius lietuvių draugijų Vilniuje spektrą. Vienijimo faktorius, tai ne tik paramos vienas kitam suteikimas, tačiau ir vieninga pozicija santykiuose su valdžia, bei galimybė, kiek tai buvo įmanoma,

⁹ Vansevičius S. *Teisinis režimas Vilniaus krašte 1920-1939 metais*, Vilnius „Mintis“, 1973

¹⁰ Žalys V. Laurinavičius Č. *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*, Vilnius, „Vaga“, 1999

¹¹ LMAB RS, F.175 - *Lietuvių Švento Kazimiero draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*

F.254 - *Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas*

efektyviau priešintis represinio pobūdžio nutarimams. *LŠKD* šiuo atveju, daugiausia bendradarbiavo su *Laikinoju Vilniaus lietuvių komitetu* ir „Ryto“ švietimo draugija. Būtent fondas nr. 254 skirtas *Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto* veiklai, pasitarnavo nustatant bendradarbiavimo su *LŠKD* mastą. Pagaliau, galima išskirti atskirą dokumentų pogrupį, skirtą 1935-1937 m. įvykiams, kurių metų buvo valdžios kritikuojami ir spaudžiami draugijos skyriai, o paskui ir sistemingai uždaromi. Šiame kontekste gana nemažai pačios *LŠKD* pirmininko raštų ir kreipimūsi dėl neteisėtų skyrių naikinimų, tačiau patenkintų prašymų tik vienetai.

Taigi, šis aptartas LMAB RS fondas nr. 175 yra reikšmingiausias viso darbo šaltinis, dėl dokumentų kiekybės ir išsamumo.

Taipogi gana vertingos informacijos dėl *LŠKD* funkcionavimo pateikiama Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) fonduose **nr. 711** ir **nr. 370**.¹² Juose, išskyrus oficialiai valdžios patvirtintą *LŠKD* įstatų rinkinį, yra ir tų įstatų pirminiai, koreguotini projektai, nes šių nuostatų ruošimas vyko 1922-1925 m., taigi gana ilgą laikotarpį. Be to, kai kurie dokumentai yra skirti įstatų formuluočių derinimui prie realiai iškilusių lietuvių tautiečių poreikių. Nes projektų ir realaus gyvenimo iššūkiai buvo kartais sunkiai suderinami.

Spauda. Panaudoti leidiniai, tai mėnesinis laikraštis *Jaunimo draugas*, spausdintas 1926-1937 m.¹³ Jame yra pateikiama trumpų, tačiau glaustų ir išsamių straipsnių apie svarbiausius įvykius *LŠKD* veikloje.

Laikraštis *Dziennik Wilenski* iš esmės susikoncentruoja tik ties kai kuriais esminiais draugijos veiklos pabaigos įvykiais.¹⁴

Kitas reikšmingas laikraštis yra **Vienybė**.¹⁵ Jis leistas pačios Šv. Kazimiero draugijos jau nuo 1907 m., tačiau 1918 m. leidyba persikėlė į Kauną. Nuo 1929 m. leistas bendradarbiaujant su Lietuvos katalikų sąjunga.

F.402 – Centralinis Šv. Kazimiero draugijos knygynas

¹². LCVA, F.370, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti (įstatai)* F.711, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*

¹³. *Jaunimo draugas*, Vilnius, 1926-1937

¹⁴. *Dziennik Wileński*, Vilnius, 1928-1939

¹⁵. *Vienybė* : *Lietuvos katalikų savaitinis laikraštis*, 1907-1915 - Vilnius; 1918-1933 - Kaunas

1. ORGANIZACIJOS ĮSIKŪRIMO APLINKYBĖS

Apie 1922 m. Lenkijos prijungtame Vilniaus krašte susidarė gana sunki lietuviškosios kultūros padėtis. 1922 m. vasario 20d. Vilniaus seimas priėmė nutarimą, kad Vilnija turi būti prijungta prie Lenkijos valstybės, kurios Seimas patvirtino tai kovo mėnesį. Taigi teisiškai aneksija tapo įforminta. Vietiniai lietuvių inteligentai ir politiniai veikėjai galėjo tik pareiškimų ir protestų forma priešintis tokiems sprendimams. Tuo pačiu, aukščiausiu „suverenu“ krašte tapo Varšuvos paskirti vietiniai organai, kurie gavo plačią baudžiamąją bei teisinę kompetenciją.¹⁶

Susiklosčius nepalankiai tarptautinei geopolitinei konjunktūrai, vietiniams lietuvių gyventojams teko prisitaikyti prie naujos valdžios sąlygų. Pirmą, reikalinga buvo rūpintis savo tautinio identiteto ir kultūros, kuriems iškilo tiesioginis pavojus, išsaugojimu. To priežastis, daugelio lietuvių inteligentų išvykimas į Lietuvos valstybę, nemaža dalis apsišvietusių ir patriotiškai nusiteikusių veikėjų buvo išstremta.¹⁷ Po seimo rinkimų Laikinosios valdančiosios komisijos vadovas A. Meištovičius privertė deportuoti į Lietuvą 33 aktyviausius politinius oponentus. Taigi 1922 m. galima laikyti ir *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* sukūrimo idėjos atsiradimo data. Iš esmės, lietuvių kunigija aktyviai išitraukė į tautiečių teisių atstovavimą ir apsaugą santykiuose su vietine administracija. Aktyviai tikinčios visuomenės sąlygomis kunigų iniciatyvos, be abejo, turėjo daug galimybių sulaukti palankių rezultatų. Iš kitos pusės, pastebimas buvo tam tikros dalies lietuvių visuomeninių veikėjų ideologinis susiskaldymas - turint omenyje kai kurių svyruojančią poziciją naujai atsikūrusių Lenkijos ir Lietuvos valstybių atžvilgiu. Dalis politinių atstovų buvo sulenkėję, egzistavo vadinamieji „*krajovcai*“. Nė viena grupuotė negalėjo laisvai realizuoti savo tautinių ir politinių programinių koncepcijų. Tokiomis sąlygomis, kai teoriniai postulatai nedavė realios naudos, reikėjo imtis bet kokių praktinių pastangų išlaikyti identitetą. Todėl tautiškai susipratę lietuvių kunigai, kurių didžioji dalis buvo kaimo kilmės, aktyviai išitraukė į švietėjišką bei įvairiopą kitą veiklą. Kadangi prolietuviškai nusiteikusios Vilnijos gyventojų dalies protestai prieš krašto prijungimą prie Lenkijos nesulaukė palankios

¹⁶. Vansevičius S. *Teisinis režimas Vilniaus krašte 1920-1939 metais.*, p. 11-15

¹⁷. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 m.*, p. 102

reakcijos Vakarų Europos politinėse struktūrose, tai teko susikongreguoti ties galimybėmis daugiau ar mažiau legaliai užtikrinti lygias už Lietuvos ribų atsidūrusių tautiečių teises.

1922 – 1925 m. buvo aktyvaus *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* būrimosi ir organizacinių pastangų laikotarpis. Kunigai, Vilniaus krašte ketinę įkurti savo draugiją, žinoma, turėjo gerą pavyzdį iš nuo 1906 m. veikusios *Šv. Kazimiero draugijos*, kuri tęsė savo veiklą Kaune ir po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo.¹⁸ Iš esmės galima tvirtinti, kad ši organizacija, turėjo ilgalaikės ir sėkmingos kovos patirties už lietuviškosios kultūros išsaugojimą ir sustiprėjimą carinės Rusijos viešpatavimo metu, todėl žinojo būdus ir taktiką, kaip reikia prisitaikyti ir koegzistuoti kitų, primestų svetimos politinės valdžios, visuomeninių realiųjų sąlygomis. Todėl tai buvo vertinga panaudoti praktikoje ir Lenkijai užėmus Vilnių bei primetinėjant valstybinių lygiu savo taisykles.

Žinoma, po 1922-1923 m. likusios Vilniuje inteligentijos kontaktai su Kaunu buvo apriboti, stengtasi jiems užkirsti kelią arba pilnai kontroliuoti, tai buvo svarbi vietinės lenkų administracijos įstaigų užduotis. Tačiau *Šv. Kazimiero draugijos* atstovai rasdavo tarpininkų ir netgi organizacijų, kurios daugiau ar mažiau užtikrintų būtinausių „atkirstos“ tautiečių dalies kultūrinių, švietėjiškų poreikių tenkinimą. Bene svarbiausias tarpininkas tarp Vilniaus ir Kauno lietuvių kunigų buvo *Laikinis Vilniaus lietuvių komitetas*, organizacija, kuri veikė su nedidele pertrauka nuo 1919 m., užsiimanti tautiečių pagrindinių teisių apsauga, kontaktuojanti su Lietuvos vyriausybe ir turėjusi kompetenciją rašyti skundus bei memorandumus į Europos atitinkamas institucijas. Šis *Laikinis komitetas* daug padėjo kuriant ir *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* pagrindus aptariamuoju laikotarpiu. *Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto (LVLK)* žinioje buvo ir kitos užimtame krašte veikusios lietuviškos draugijos bei organizacijos, kaip antai „*Ryto*“ švietimo draugija. Taigi Kaune veikianti *Šv. Kazimiero draugija*, sukaupusi dideles intelektualines pajėgas, su *LVLK* visokeriopa parama, stengėsi Vilniuje įkurti tos pačios pakraipos draugiją, kiek pakeitus pavadinimą. Pavadinimo pakeitimas, tarp kitko, buvo svarbus faktorius sten-

¹⁸. Jakštas A. *Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931)*, p.15

giantis nesukelti Lenkijos visuomeninių organizacijų ir kontrolės institucijų per didelio dėmesio. Nauja draugija užimtame krašte turėjo vadintis *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*, sutrumpintai *LŠKD*.¹⁹ Pavadinimas reiškė tautinius, patriotinius prioritetus, bei identiteto išlaikymo svarbą jaunimo tarpe, švietimo pagalba. Be abejo, tokią iniciatyvą palaikė ir Lietuvos vyriausybiniai sluoksniai. Todėl, tarpininkaujant *LVLK*, kuris po ilgų pastangų, Lenkijos valdininkų buvo pripažintas kaip svarbiausias lietuvius atstovaujamas organas, galima buvo pradėti galutinį naujos draugijos sukūrimo etapą, kuris apima maždaug 1925-1926 m. *LVLK* komitetas turėjo tuo metu sukaupęs gana reikšmingą finansinį-materialinį potencialą, todėl teikė dalinį finansavimą bei, tam tikrais atvejais, ganą reikšmingą teisinę protekciją.²⁰

Kalbant apie *LŠKD* įsikūrimo aplinkybes, išskyla šio organo statuto pripažinimo ir oficialaus įregistravimo datavimo dilema. Registraciją vykdė tokios įstaigos kaip *Vidaus reikalų ministerija* ir *Vilniaus vaivados* institucija, kad naujai besikuriantis juridinis asmuo būtų įtrauktas į draugijų ir sąjungų registrą. Tyrinėtojas B. Makauskas pateikia duomenis, kad *LŠKD* draugija užregistruota 1925 spalio 5 d., remiantis tų pačių metų rugsėjo 20 d. nutarimu, o perregistruota buvo jau 1927 m. vasario 10 d.²¹ Pg. Makauską, pirmoji aptariamojo organo valdyba išrinkta jau 1925 m. lapkritį. Būtina pridurti, kad tyrinėtojas rėmėsi Lenkijos archyvine medžiaga (*Archiwum Akt Nowych*). Tačiau kai kurios paminėtos datos reikalauja platesnio įvertinimo, nes pagal Lietuvoje ištirtus archyvinius duomenis paaiškėja, kad *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* įstatai priimti Vilniuje tik 1926 m. lapkričio 12d.²² Įstatai patvirtinti remiantis *Rytų krašto Generalinio komisaro* 1919 m. parėdymo 12 straipsniu apie draugijas (*Vidaus reikalų ministerijos* nutarimas Nr.IV-AA-635/27). Visa tai Varšuvoje išties buvo patvirtinta 1927 m. vasario 10 d. su vaivados parašu - *LŠKD* buvo įtraukta į draugijų ir sąjungų registrą.

Reikia suprasti, kad pirmiau buvo įregistruota pati organizacija, o paskui tik sudaryta, pg atitinkamą tvarką, draugijos vadovybė, ty. ***Centro valdyba***, kuri galėjo

¹⁹. *LŠKD susirašinėjimas su Vilniaus starostija*//LMAB RS, F.175, B.486, L.3, 1926.04.18

²⁰. *LŠKD draugijos sąrašai. Pareiškimas*//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.3, 1926.08.18

²¹. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, p.102

²². *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5, 1927.02.10

kreiptis į administracinius organus dėl tolesnio savo veikos organizavimo. Iš esmės *LŠKD* vadovybė jau egzistavo 1925 m. pabaigoje, o štai toks svarbus veiklos pagrindas kaip *įstatai*, buvo kuriami ilgesnį laiką, iki 1926 m. pab.

Labai vaisingas buvo *LŠKD* pirmininko kun. dr. A. Viskanto ir *LVLK* vadovo D. Alseikos bendradarbiavimas ruošiant dokumentaciją (kreipimasis, prašymas ir tp.), reikalingą pristatyti į Vilniaus vaivadijos valdžios organus, tačiau *Laikinasis komitetas* daug padėjo ir kuriant gana ilgą naujos draugijos įstatų projektą, kurie apėmė savyje platų veiklos spektrą.²³ Mat *LVLK* komiteto atstovai iki 1925 m. turėjo sukaupę nemažai patirties santykiuose su Vilniaus vaivada, Vidaus reikalų ministerija, *Vilniaus apskrities švietimo kuratoriaus įstaiga*. O santykiai dažnai buvo gana įtempti dėl valdžios įtarumo naujai besikuriančių lietuviškų organizacijų atžvilgiu. Kadangi 1922 – 1925 m. laikotarpiu, kuriant *LŠKD* būsimą strategiją, paaiškėjo, kad ji bus nukreipta į švietimo skatinimą, tai *LVLK* įtraukė į darbą ir nuo 1913 m. veikiančios „*Ryto*“ švietimo draugijos specialistus (pirm. J. Steponavičius, M. Reinys), kurie suteikė informacijos ir pavyzdžių, kaip reiktų bandyti įsitraukti į valdininkijos stipriai „prižiūrimą“ švietimo sritį.²⁴ Pagrindiniu „prižiūrėtoju“ šiuo atveju buvo ne tik vaivada, bet ir minėtas Vilniaus apskrities švietimo kuratorius, kuris disponavo plačiaja kontrolės kompetencija, tame tarpe ir kaimo regionuose. „*Ryto*“ draugijos tikslai irgi buvo panašūs – šviesti augančią lietuvių kartą katalikybės dvasia, ji turėjo savo žinioje apie 1925-1926 m. jau virš 50 mokyklų ir dar turėjo potencialo plėsti savo tinklą, remiama *Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto*.²⁵ *LVLK* galėjo suteikti tam tikrų finansinių išteklių naujai besiformuojančiai *LŠKD*, iš kitos pusės pasitelkė „*Ryto*“ draugijos vadovybės intelektualinius sugebėjimus konsultuojant tuo metu tik besiformuojančią *Šv. Kazimiero draugijos Centro valdybą*. Tokia taktika buvo gana progresyvi ir greitu laiku davė savo rezultatų.

Su naujos lietuvių švietėjiškos draugijos kūrimo poreikiu susijęs tas faktorius, kad didelė dalis išsimokslinimo reikalaujančio lietuviško jaunimo aptariamajame Lenkijos šiaurės – rytų regione, kurį ir sudaro Vilniaus kraštas, gyveno

²³. Alseika D. *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 m.*, p.27, 87

²⁴. Martinkėnas V. *Vilniaus krašto lietuviškos pradžios mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, p.16

²⁵. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.140

kaimo vietovėse.²⁶ Todėl tai ir nulėmė *LŠKD* būsimąsias veiklos prerogatyvas.

Su šia problematika susijęs ir kitas dalykas, kad iki 3 dešimtmečio vid. administracinė valdžia, priėmusi eilę įstatymų (pvz. 1922 m. įsteigta Vilniaus mokyklų apygarda, o 1924 vid. įstatymas dėl tautinių mažumų mokyklų), ilgesniam laikui nustatė švietimo vystymosi tendencijas, todėl lietuviškos organizacijos, daugiau ar mažiau prisitaikiusios prie esamų sąlygų, galėjo imtis praktinių veiksmų. Kitaip tariant, didesnis situacijos aiškumas ir prognozavimas, remiantis minėta įstatymine baze, suteikė stabilumo. Ir *LŠKD* galėjo tuo pasinaudoti.

Gana svarbi aplinkybė, kad daugelis lietuviškų organizacijų Vilniaus krašte turėjo paprastą ir išbandytą struktūrinę sudėties schemą, ty. centrinė būstinė (organas, valdyba ar komitetas) ir padaliniai (skyriai, sekcijos) apskrityse, pavietuose ar netgi atskiruose kaimuose.²⁷ Žinoma, iš dalies skyrėsi organizacijų tikslai, todėl vienos iš jų dažniau įsikurdavo didesniuose miestuose, kur galima buvo tiesiogiai kontaktuoti su centrinėmis lenkiškosios valdžios instancijomis, kitos gi daugiau veikė provinciniuose centruose, kad būtų arčiau kaimo gyventojų. Universalią schemą (centrinė būstinė ir padaliniai provincijoje) įgyvendino praktikoje tas pats *Laikinis Vilniaus lietuvių komitetas*, todėl tai galėjo pasitarnauti ir besivystančiai *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijai*. Tačiau, jau iš anksto, ty. apie 1924-1925 m. paaiškėjo, kad *LŠKD* daugiausia dėmesio sukonzentruos į lietuviškų kaimų bei jų gyventojų poreikius, todėl ši draugija stengėsi plėsti savo padalinių skaičių būtent tenai. Visgi *LŠKD Centro valdyba* įsikūrė Vilniuje, kur galima buvo artimiau bendradarbiauti su lietuviškosiomis organizacijomis bei greičiau pasiekti administracines instancijas sprendžiant būsimąsias problemas.

Pagaliau, reikia pabrėžti, kad *LŠKD* kūrimosi proceso eigoje nuspręsta ateityje bet kokioje savo veikloje vadovautis demokratiškumo principais, ty. renkant draugijos vykdomuosius organus, šalinant netinkamus narius ir t.p. Tokia tvarka egzistavo bei teigiamai buvo realizuojama kai kuriose kitose lietuvių draugijose.²⁸

²⁶. Martinkėnas V. *Vilniaus krašto lietuviškos pradžios mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, p.20

²⁷. Gaigalaitė A. *Lietuvos valstybės pagalba Vilniaus lietuvių organizacijoms 1923-1928m.*// Lietuvos istorijos metraštis-1994., 1995, p.89

²⁸. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5, 1927.02.10

2. VEIKLOS TIKSLAI IR ORGANIZACINĖS NUOSTATOS

Specialus leidinys skirtas draugijos veikimo nuostatomis, kas reiškia jų ypatingą svarbą aptarinėjamos organizacijos veikloje. Pilnas draugijos pavadinimas skamba *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*.²⁹ Jos veiklos arealas apėmė Lenkijos prijungtą Vilniaus kraštą. Pavadinimas aiškina jos pobūdį. Iš esmės tai buvo švietėjiškos ir religinės pakraipos organizacija. Vilniuje įkurta *LŠKD* turėjo daug panašių nuostatų, p.g. kuriuos veikė ir Lietuvoje veikianti *Šv. Kazimiero draugija*.³⁰ Nes dvi draugijos, iš esmės, veikė panašiais principais, tik pirmoji, veikianti Vilniaus krašte, dar turėjo papildomų veiklos tikslų, susijusių su specifine lietuvių tautinės mažumos Lenkijoje teisių apsauga. Be to, oficiali *LŠKD* įstatų dokumentacija turėjo būti iš dalies konspiruota, nes reikalinga buvo išvengti valdžios priekaištų dėl per daug atvirai reiškiamų ketinimų. *Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas*, padėjęs kurti naujus nuostatus, teikė daug patarinėjimų šioje srityje, todėl, kad susidūrė su sunkumais įregistruojant savo perdėm „atvirus“ įstatus.³¹ Ypatingai atidžiai teko „užslaptinti“ finansinės paramos gavimo šaltinius ir metodus, nes administracija galėjo apkaltinti nelegalaus finansavimo praktikavimu, o tai grėstų jau ir veiklos suspendavimu.

Šis darbo skyrius yra didelis apimtimi, nes išlikę *LŠKD* įstatatai yra gana platūs ir reikalauja visapusiško ištyrimo. Daug funkcijų buvo užfiksuota įvairių draugijos padalinių ir organų įgaliojimų srityje, todėl iškilo tam tikrų klausimų dėl kompetencijos ribų pasidalinimo.

Būtina išanalizuoti ne tik pačios *LŠKD* įstatus, bet ir palyginti juos su pagrindinės, veikiančios Lietuvoje, *Šv. Kazimiero draugijos* įstatatais, tokiu būdu galima įvertinti panašumus bei skirtumus, o taip pat jų priežastis. Tai padės nustatyti tikras *LŠKD* veiklos Vilniaus krašte realijas ir sunkumus, su kuriais teko susidurti, ypač vadinamojo tautinės politikos kurso sugriežtinimo iš Lenkijos administracijos

²⁹. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5, 1927.02.10

³⁰. *Draugijos įstatatai*//LCVA, F.711, Ap.1, B.3, L.1-16, 1936.02.14

³¹. *Statut Litewskiego tymczasowego komitetu wileńskiego*//LMAB RS, F.254. B.111. L.30-34, 1919.04.23

pusės laikais. Gili šių dokumentų analizė gali paaiškinti gana ilgalaikį ir produktyvų visos Šv. Kazimiero draugijos egzistavimo periodą.

2.1 DRAUGIJOS ĮSTATAI

Šis poskyris skirtas būtent Vilniuje veikiančios *LŠKD* pagrindiniam veiklos dokumentui, ty, įstatams ištirti. Patvirtinti buvo 1926 m. pab. - 1927 m. pr.³² Jie susidarė iš **VI punktu**:

I punktas skelbia, kad draugijos tikslas yra auklėti jaunimą pg. katalikų tikybos reikalavimus ir lietuvių tautinės dvasios pagrindu. Taipogi buvo keliamas uždavinys teikti materialinę ir moralinę (dorovės) paramą. Šiuos pagrindinius tikslus galima vertinti plačiajame kontekste, nes po šiomis deklaracijomis toliau seka ir realus būsimų priemonių, projektų bei jų įgyvendinimo būdų pagrindas. Konkrečiau, tas pagrindas yra suteikti materialinę paramą lietuvių jaunimui švietimo ir sveikatos srityse. Tam reikalingas buvo institucinių objektų kompleksas. Todėl galima išskaidyti I punktą į sudėtinę dalis: **a)** atidarinėjami darželiai vaikams, **b)** steigiamos, pagal galimybę, ligoninės, rengiami fizinio lavinimo kursai, spektakliai (darbo kursai ir spektakliai pasirodė esą visais atžvilgiais „prieinamas“ lietuvių jaunuomenės angažavimosi metodas, nes pvz. reikalingi ir populiarūs buvo viešieji darbai lietuviškuose kaimuose, o spektakliai ir chorai suburdavo didelę auditoriją)³³ **c)** teikiamos konsultacijos paslaugos norintiems įstoti į aukštesnio profilio mokslo įstaigas. Čia numatyta buvo išmokėti pašalpas, jei kandidatai pradinio laikotarpio negalėjo gauti visų būtinų reikmenų, dėl išteklių trūkumo (tam reikalingi buvo prašymai ir nuosavybės dokumentai), **d)** suburiamos buvo jaunimo kuopos, rateliai. Ši draugijos funkcija buvo gana populiari ir intensyviai įgyvendinama dėl norinčiųjų įsitraukti į tai skaičiaus, **e)** numatomos buvo steigti visokios paskirties mokyklėlės: bendro lavinimo, profesinės, amatininkų taip pat knygynai. Komentuojant šią I punkto dalį reikia pripažinti, kad bent pirmaisiais dviem veiklos metais mokyklėlių steigimo klausimas buvo vangiai sprendžiamas dėl pradinės finansinės *LŠKD* situacijos, o be to

³². *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5, 1927.02.10

1926-1929 metų etapą galima drąsiai įvardinti draugijos skyrių ir padalinių steigimo kaimo regionuose *vajumi*.³⁴

Reikalinga paaiškinti mokyklėlių steigimo vėlavimą pačios draugijos vystimosi ir sustiprėjimo būtinumo kontekste. Iš esmės čia figūruoja „laipsniško“ arba „etapinio“ organizacijos veiklos plėtimosi dėsnis. Pirmiausia reikėjo išplėsti savo atstovybių tinklą įvairiose (ypač vadinamosiuose probleminiuose) Vilniaus krašto regionuose, kur pagal *LŠKD* disponuojamus duomenis (tame tarpe gautus iš kitų lietuvių organų, „*Ryto*“ švietimo draugijos bei *LVLK*), valdžios institucijos labiausiai pažeidinėjo tautiečių teises, arba neatsižvelgė į lietuvių piliečių reikalavimus, protestus. Beje, daugelyje atvejų *LŠKD* teisėtai apeliavo į pačių Lenkijos valstybės oficialių įstatymų - 1922 m. Konstitucijos, (Tautinių mažumų, Rinkimų bei Švietimo įstatymo) neva garantuojamas galimybes ir teises.³⁵ Aktualiausia buvo kovoti už įstatymų įgyvendinimą švietimo ir kultūros srityse, kurios sudarė draugijos egzistavimo prasmę.

Taigi, norint efektyviai įsiliesti į tokį visuomeninį kontekstą, sekos principu, pirmą reikėjo sukurti kuo daugiau skyrių kaime (sėkmingiausiai tai realizuota Švenčionių apskrityje, kuri buvo tankiai lietuvių apgyvendinta), o tik paskui ant to pagrindo imtis mokyklėlių, vaikų darželių bei bibliotekų organizavimo reikalo.

f) I įstatų punkte figūruoja dar labai svarbus elementas – spaudos leidimas ir platinimas, ypač religinio pobūdžio laikraščių. Čia reikia pridurti, kad pati *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* Vilniaus krašte neleido savo atskiro spaudos leidinio, tačiau aktyviai platino iš Kauno slaptai gabenamą tenykštės *Šv. Kazimiero draugijos* oficialų savaitinį organą *Vienybė*.³⁶ Taipogi stengtasi platinti kitus lietuviškus laikraščius, pasirodančius Lenkijoje. Spaudos platinimo užduotis buvo betarpiškai susijusi ir su tautiečių išsilavinimo lygiu, nes nemaža dalis kaimo gyventojų, tiesą sakant, menkai tegalėjo perskaityti visą pateikiamą informaciją, kuri dažnai buvo nukreipta į sudėtingų teisėsaugos klausimų vertinimą. Nuo išsimokslinimo kėlimo priklausė žmonių tautinio sąmoningumo bei aktyvaus prisidėjimo prie tautinių problemų sprendimo mastai.

³³. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, p.106

³⁴. *Alfabetinis Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos skyrių... sąrašas*//LMAB RS, F.175, B.594/2, L.23
1935.10.12

³⁵. *Do pana prezesa Rady Ministrow w Warszawie*//LMAB RS, F.254, B.138, L.2, 1936.03.18

II punktas skirtas turto problematikai, jame pabrėžiama, kad *LŠKD* yra teisinis (juridinis) asmuo, disponuojantis kilnojamu ir nekilnojamu turtu.

Turtą sudarė: **a)** narių mokesčiai, **b)** aukos, **c)** dovanos ir užrašymai, **d)** pelnas iš koncertinės veiklos ir paskaitų.³⁷ Įvertinus pateiktą schemą, reikia pridurti, kad narių mokesčiai sudarė didelę dalį deklaruojamų draugijos pajamų, tačiau ir kiti šaltiniai buvo gana reikšmingi. Nebent tik pelnas iš koncertų (vaidinimų) ir paskaitų pravedimo sudarė neženklia dalį, nes tokios akcijos buvo skirtos daugiau kaimo nepasiturintiems gyventojams.

Palyginus su kitais įstatų punktais, turto tematikai juose skirta bene mažiausiai dėmesio ir vietos. Tai paaiškina, kad draugija turėjo nutylėti kai kuriuos nepaminėtus savo finansavimo aspektus, kad nesukeltų valdžios revizijų ir galimo oficialių lenkiškų visuomeninių informavimo priemonių kritikos bei šmeižto. Todėl buvo apsiribojama trumpais standartiniais apibūdinimais kaip pvz, aukos ar dovanos. Tie nepaminėti aspektai, be abejo, buvo susieti su bendradarbiavimu su draugijos, taip sakant, „paramos centru“ Kaune, taigi su *Šv. Kazimiero draugija*. Reikėjo kuo daugiau užslaptinti ne tik patį kontaktų buvimą tarp dviejų draugijų faktą, tačiau ir tarpininkų tarp tų dviejų dalių įsitraukimą. Tarpininkas tarp Kauno ir Vilniaus *Šv. Kazimiero draugijų* buvo daugiausia *LVLK*, nes šis komitetas buvo bene svarbiausia lietuvių organizacija Vilniaus krašte bei užsiėmė paramos iš Lietuvos paskirstymu.³⁸ *LŠKD* gi, atsiradus būtinybei, į lenkų valdininkijos galimus priekaištus dėl papildomų „neaiškių“ finansinių (ar kitų materialinių įplaukų) galėjo apsimesti, kad gauna dovanų ar užrašymų. Bent taip buvo numatyta, praktikoje, žinoma, ne visada sklandžiai pavykdavo pvz. nuslėpti literatūros siuntas ar pinigines perlaidas papildomų patalpų nuomai. Opus buvo *LŠKD* paskaitų vietų ir būsimų mokyklėlių patalpų klausimas, todėl ji aktyviai bendradarbiavo su *Laikinoju komitetu* šiuo klausimu.³⁹ Už lietuviškos ir ypač uždraustos spaudos platinimą *LŠKD* tikėjosi irgi papildyti savo sąskaitas, tačiau šie procesai nepasiekė reikšmingo masto, todėl spaudos pajamų klausimas net neįtrauktas į įstatus.

³⁶. *Spalio 9 d.*//Vienybė, 1930, nr.41, p.341

³⁷. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.2, 1927.02.10

³⁸. *Statut Litewskiego tymczasowego komitetu wileńskiego*// LMAB RS, F.254. B.111. L.30, 1919.04.23

³⁹. Martinkėnas V. *Vilniaus krašto lietuviškos pradžios mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, p.50

III punktas apima narystės draugijoje tematiką. Nariais tampama įteikus prašymą pagrindiniam organui – *Centro valdybai*. Buvo numatyta skirstyti narius į 2 tipus: **garbės nariai** ir **paprastieji**. Paprastieji mokėjo į *LŠKD* išdą kiekvienerių metų ketvirtį po 1 zlotą. Norintys tapti garbės nariais galėjo įmokėti vienkartinę įmoką, ne mažiau 100 zlotų, arba atitinkamos vertės turto.⁴⁰ Šiame kontekste galima tokią tvarką vertinti kaip turtingesnių narių pritraukimą, nes įmokėję tais laikais gana ženkliai 100 zlotų sumą, iškart tapdavo garbingais nariais. Visgi nuostatuose priduriama, kad dažnai į garbės atstovų ratą patekdavo ypatingai nusipelnę savo veikloje žmonės, kurie turėjo ir moralinę autoritetą. Tokius reikalavimus atitinkantys, beje, *Centro valdybos (CV)* nurodymu, galėjo būti atleidžiami nuo nario mokesčių. Šita praktika buvo perimta tiesiogiai iš Lietuvoje reziduojančios *Šv. Kazimiero draugijos* ir pritaikyta Vilnijos kontekste.⁴¹

Taigi, manau, galima reziumuoti, kad draugijoje tikrai nebuvo turtinės diskriminacijos ar kokių cenzų, o 1 zlotas daugeliui norinčių įstoti buvo įveikiama kliūtis. Vienkartinės įmokos sistema buvo daugiau praktikuojama pirminiu *LŠKD* veiklos etapu, kai reikėjo sustiprėti finansiškai tolesnio potencialo plėtrai. Nors lėšų, galima sakyti, visada nepakako iškeltiems švietimo organizavimo tikslams pasiekti, tačiau, mano manymu, tokių vienkartinė įmokų praktikavimas buvo naudingas ir pasiteisinantis žingsnis. Turtingesnių mecenatų ar prijaučiančių asmenų įtraukimas į veiklą buvo būtinybė tuometiniais sudėtingais pokario metais. Pagaliau, aktyvus skyrių organizavimas nuo 1926-1927 m. reikalavo investicijų, be to, *Šv. Kazimiero draugija*, iš Kauno remianti savo tautiečius Lenkijoje, pagal *LŠKD* struktūrinio tinklo mastus galėjo spręsti apie suteikiamos paramos įsisavinimo efektyvumą. Tarp kitko, Kauno aptariamos organizacijos padalinys numatęs buvo „užtraukti“ paskolas iš valstybės (ty. Lietuvos ir joje veikiančių suinteresuotų struktūrų) savo reikmėms, tačiau neabejotinai, dalis tų paskolų buvo numatyta Vilniaus *LŠKD-ai*.⁴² Kitas argumentas, paliudijantis lygiateisiškumo principą, yra tai, kad abiejų tipų nariai naudojami sprendžiamuoju balsu reikšmingame *Visuotiniame narių susirinkimo* organe, kuris daugiausia skirtas buvo visų lygių rinkimams.

⁴⁰. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.3, 1927.02.10

⁴¹. *Draugijos įstatai*//LCVA, F.711, Ap.1, B.3, L.10, 1936.02.14

⁴². Ten pat

IV punktas vadinasi „*Centro valdyba (CV)* ir *Revizinė komisija (RK)*“. Pažymėta, kad valdyti visus draugijos reikalus, ypač turta, yra *Visuotinių narių susirinkimo (VNS)* ir *Centro valdybos* prerogatyva.⁴³ Tačiau praktikoje dažniausiai tai atliko nuolat veikiantis *CV* organas, o *VNS* susirinkimai buvo šaukiami tik kartą per metus.

Pravartu išanalizuoti ne tik įstatuose pateikiamą informaciją apie *CV* esmę, tačiau būtina ir plačiau įvertinti šio organo reikšmę, remiantis kitais draugijos archyve išlikusiais dokumentais - susirašinėjimo medžiaga (tame tarpe su skyriais ir valdžios administracija). Taigi, sprendžiant iš visko, *CV* buvo pagrindinis struktūrinis padalinys, įgyvendinantis organizacijos vadovaujančių asmenų tikslus, bet nemažiau svarbu, kad tai buvo tarsi atstovybė santykiuose su Vilniaus valdžios institucijomis.

Centro valdyba susidarė iš 5 narių ir buvo renkama kasmet. Ilgalaikiu *LŠKD* pirmininku buvo kun A. Viskantas.⁴⁴ *VNS* susirinkimuose buvo išrenkami dar 3 pavaduotojai, kurie buvo reikalingi laikinai užsiimti pagrindinės vadovybės veikla šiai išvykus į užsienį ar dėl kitų priežasčių. *Valdyba* taip pat vedė sąskaitas, išlaidų paskirstymą bei apskaitą. Labai svarbi prerogatyva, numatyta įstatuose – šaukti *VNS* susirinkimus (!), plėsti draugijos veiklą.⁴⁵ Be to, *CV* galėjo savo nuožiūra panaikinti vietinius skyrius kaimuose. Taigi, įvertinus nuostatuose pateikiamas formuluotes, iškyla tam tikrų abejonių, kuris gi draugijos vidaus padalinys buvo įtakingiausias? Šis klausimas bus analizuojamas atskirai, nes reikalauja daug interpretacijų.

Revizinė komisija (RK), sudaryta iš 3 atstovų, buvo renkama vėlgi kasmet *Visuotiniuose susirinkimuose*. Jos užduotis buvo, savo nuožiūra, bet kuriuo metų laiku revizuoti ir tikrinti kaip *Centro valdybos* taip ir paprastų draugijos skyrių turta, kasas, sąskaitas bei kitus dokumentus. Šiuo atveju, *RK* buvo atskaitinga tik *VNS*-ui. Visgi, palyginus su kitais dviem minėtais *LŠKD* organizaciniais padaliniais, Revizijos komisijai tenka reikšmės prasme antraeilis vaidmuo, nes jos vykdomi patikrinimai

⁴³. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.4, 1927.02.10

⁴⁴. Ten pat, p. 4-7

⁴⁵. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.4, 1927.02.10

nebuvo dažnas reiškinys praktikoje, patys *RK* nariai dažnai buvo integruojami į eilines *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* užduotis, ty. skyrių personalo paieška, jų konsultavimas (ty. kvalifikacijos kėlimas), be to, naujų lietuvių mokytojų specialistų paieška ir t.p.⁴⁶

V punktas numatė *skyrių* kūrimo tvarką. *LŠKD Centro valdyba* galėjo leisti steigti vietinį skyrių atsiradus nemažiau 10 narių, šiuo atžvilgiu yra skirtumų, palyginus su Lietuvoje veikiančia *Šv. Kazimiero draugija* (šie skirtumai visgi nebuvo perdėm reikšmingi). Dažniausiai pilietiškai aktyvūs ir turintys organizacinių sugebėjimų lietuvių tautybės atstovai, iš kaimų ir miestelių, rašto prašymo forma kreipdavosi į *CV-q*, kad būtų įregistruoti. Kreipimasis raštu buvo svarbus elementas *LŠKD-ai* siekiant išgauti lenkų administracijos leidimą bet kokio skyriaus veiklai, taip sakant „materialus įrodymas“⁴⁷ *CV* taip pat platino savo atsišaukimus tarp tautiečių įvairiose Vilniaus krašto regionuose, ieškodama tokių atstovų, kurie galėtų ne tik burti norinčius prisijungti prie skyriaus steigimo, bet kad šitie turėtų pg. galimybes ir kokias nors patalpas skyrių vadovybės posėdžiams. Domėtasi patalpų nuomos klausimais.

Vietiniai skyriai rinko sau *valdybas* iš 3 narių, jos veikė tik pg. bendrus visos draugijos įstatus ir *CV* instrukcijas, neturėjo įgaliojimų elgtis savo nuožiūra turto valdyme. Skyrių valdybos taip pat neadministravo savo išlaidų, sąmatos buvo tvirtinamos *CV-os*, arba gana dažnai ir *RK-os*.⁴⁸

VI punktas yra paskutinis *LŠKD* įstatuose, jame išvardinti pagrindiniai *Visuotinio narių susirinkimo* funkcionavimo elementai. *VNS* buvo šaukiami kasmet, dažniausiai *CV* iniciatyva, arba raštu pageidaujant penktadaliui draugijos nariu.⁴⁹ *Centro valdyba* privalėjo raštu iš anksto informuoti kitus padalinius bei skyrius apie tokius susirinkimus. Pabrėžtina nuostata, kad jei 1/5 narių tokiam susirinkime nedalyvauja, tai jo nutarimai neįsigalioja.

Galima tai vertinti, kaip gan principingą draugijos organizacinės tvarkos nuos-

⁴⁶. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos įstatai*//LMAB RS, F.175, B.439, L.5, 1926.11.12

⁴⁷. *Vilniaus vaivadija. Prašymas*//LMAB RS, F.175, B.273, L.1, 1928.05.31

⁴⁸. *LŠKD Centro valdybos skyrių lankymo knyga*//LMAB RS, F.175, B.597, L.15, 1931.02.10

⁴⁹. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.5, 1927.02.10

tatą, kuria siekta aktyvaus ir atsakingo visų narių dalyvavimo bendrajame reikale. Taipogi, mano nuomone, tai liudija, kad vadovybė stengėsi vertinti bene kiekvieno *LŠKD* nario nuomonę. Iš kitos pusės, kadangi *VNS-ai* iš tikro buvo reikšmingi įvykiai draugijos veikloje, juose buvo derinamas veiklos kursas ir taktika vieneriems ar daugiau metų (taipogi analizuojama finansinė padėtis), todėl tam tikro draugijos narių skaičiaus neatsakingas elgesys (susirinkimų ignoravimas) galėtų pakenkti sklandžiam funkcionavimui (pvz. naujos organų sudėties rinkimų sistema taptų neefektyvi). Visą tai įvertinus *LŠKD* pirmininkaujantys asmenys nusprendė įstatuose užfiksuoti prevencinę nuostatą, kad neatvykus 1/5 narių, *CV* tą pačią dieną galėtų šaukti naują *VNS-q* su ta pačia dienotvarke ir tokiu atveju nutarimai įsigaliotų nepaisant narių skaičiaus.⁵⁰

Tokia papildoma nuostata buvo reikalinga ir draugijos teigiamam įvaizdžiui palaikyti Lenkijos vietinės administracijos akyse, nes *LŠKD* informuodavo Vilniaus vaivadijos valdžią apie *VNS* laiką ir vietą (dažnai buvo būtini leidimai ir iš Vilniaus burmistro), todėl reikėdavo kuo produktyviau išnaudoti galimybes bendrai aptarti visus reikalus. Kitu atveju, valdžia turėtų pretekstą kaltinti neefektyvumu.

Toliau, grįžtant prie *VNS* įgaliojimų: **1)** patvirtina arba atmeta kasmetines sąskaitas, **2)** renka *CV* narius ir pavaduotojus, taip pat *RK* narius, **3)** sprendžia įstatų pakeitimo, papildymo, ar netgi draugijos likvidavimo klausimus. Šitie faktoriai suteikia *VNS* susirinkimams gana didelės įtakos vidinėje *LŠKD* struktūroje.

Baigiant analizuoti *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* nuostatų principus, būtina išskirti paskutinę juose užfiksuotą bazinę taisyklę, kad visuose *CV*, *VNS* ir skyrių valdybų posėdžiuose sprendimai priimami paprasčia balsų dauguma. Praktikoje paplito tvarka, kad *Centro* ir skyrių valdybų posėdžiuose nutarimai įsigaliodavo dalyvaujant 3/5 narių. *LŠKD* likvidavimą galėjo spręsti tik *VNS*, tačiau jau tik 2/3 susirinkimo narių balsais. Tokiu atveju draugijos turtas atitektų kitai draugijai. O iš esmės, kuriant įstatus, apie visos organizacijos likvidavimą nebuvo per daug svarstoma, nes stengtasi atitikti pagrindinius valdžios keliamus draugijų veiklai reikalavimus ir tikėtasi valdžios pripažinimo.

---

⁵⁰. Ten pat, L.6

2.2 *LŠKD IR KAUNE VEIKUSIOS ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJOS ĮSTATŲ PALYGINIMAS*

Šiai analizei pasirinkti 1936 m. *Šv. Kazimiero draugijos* Kaune įstatai, nes tuo metu ši organizacija buvo bene savo veiklos „viršūnėje“.⁵¹ Galvoju, prasminga ištirti kai kuriuos svarbiausius 1936 m. įstatų postulatus ir palyginti juos su *LŠKD* pagrindiniu dokumentu iš 1927 m., tai leis įvertinti priežastis, kaip pastaroji draugija turėjo prisitaikyti prie Vilniaus krašto sąlygų. Iš tikro šios draugijos sudarė vieną esmę, nors skyrėsi jų pavadinimai ir veiklos aplinkybės. Nepaisant to, šių organizacijų įstatuose galima aptikti daug panašumų, tačiau ir kai kurių principinių skirtumų.

Tikslai, įvardinti pirmuosiuose įstatų punktuose sutampa – jaunimo rėmimas dorovės ir finansine prasme, kuriant atitinkamus struktūrinius branduolius - skyrius, mokyklas, sekcijas ir tp.

Tačiau, išskyrus, skirtingas veiklos teritorijas, egzistavo tam tikri specifiniai tų draugijų atskiri principai. Manau, gana reikšminga aplinkybė, kad Kaune *Šv. Kazimiero draugija* turėjo savo *Centrinę knygyną*, kuris turėjo didelį leidybinį potencialą ir galėjo nevaržomai aprūpinti bet kokią Lietuvos kraštą jaunimui reikalinga literatūra.⁵² Egzistavo jo padalinys ir Vilniuje, tačiau jo pajėgumai ir platinimo galimybės buvo ribotos.⁵³ Todėl tekdavo literatūrą bei spaudą papildomai gabenti iš Lietuvos legaliais ir kartais nelegaliais metodais.

Kitas, mano manymu, dėmesio vertas faktas, kad Kauno draugija turėjo teisę įsteigti skyrių, jei atsirasdavo 6 asmenys (*LŠKD* atitinkamai 10), o jos *Centro valdyba* buvo renkama 3 metams (*LŠKD* – vieneriems). Giliau išanalizavus, galima konstatuoti, kad Vilniaus krašto administracinės valdžios kontrolės sistema turėjo tam tikros įtakos, kad *LŠKD* turėjo daugiau sunkumų ir kuriant skyrius ir bandant stabilizuoti savo centrinio organo veiklą. Lenkų valdžia neabejotinai stengėsi apsunkinti Vilniaus draugijos tinklo plėtrą provincijoje, todėl ši turėjo burti daugiau asmenų į savo gretas. Tai automatiškai mažino skyrių skaičiaus augimą, Lietuvoje gi skyriai plito greičiau. Centro valdybos kasmetinis rinkimas irgi liudijo, kad valdininkijos organai siekė nuolatinės revizijos ir pokyčių, o mažiau stabilumo, kuris

⁵¹. *Draugijos įstatai*//LCVA, F.711, Ap.1, B.3, L.1-16, 1936.05.16

⁵². *Centralinis Šv. Kazimiero draugijos knygynas*//LCVA, F.402, Ap.4, B.69a, L.30, 1929.11.29

⁵³. Ten pat.

buvo reikalingas darniai veiklai. *CV* ir *RK* perrinkimas vieneriems metams valdžios planuose turėjo reikšti nuolatinį pagrindinių padalinių atnaujinimą – priežiūros ir efektyvumo motyvas. Tačiau *LŠKD* atsakas į tokius reikalavimus buvo paprastas ir efektyvus – *VNS* susirinkimuose vadovybė iš esmės buvo praktiškai visada perrenkama. To niekas nedraudė. Tokios būtų mano išvados dėl šių dviejų skirtumų.

Toliau, paminėtinas dalykas, kad Kauno draugija turėjo oficialiai savo įstatuose įrašytą formuluotę dėl finansų skolinimosi.⁵⁴ Apie tai nieko nepasakyta *LŠKD* 1927 m. dokumente. Tai galima paaiškinti tuo, kad Kauno *Šv. Kazimiero draugija* gaudavo *Vidaus reikalų ministerijos (VRM)* patvirtinimą ne tik dėl savo tinklo plėtros, bet ir dėl nekilnojamojo turto įsigijimo. Tai liudija apie gana dinamišką santykių palaikymą. Todėl Kaune draugija galėjo pretenduoti lengviau gauti paskolas (pvz. iš *Švietimo ministerijos*) ne tik savo reikmėms Lietuvoje bet ir daugiau ar mažiau slaptai pagalbai Vilniaus tautiečiams. *LŠKD* skolinimosi klausimus stengėsi užslėpti ir nedemonstruoti to viešai savo įstatuose, kad išvengtų papildomo Lenkijos finansinės kontrolės žinybų pareigūnų kišimosi (pvz. „populiarių“ kaltinimų antivalstybine veikla) į savo reikalus. Kitas skolinimosi nutylėjimo motyvas, manau, buvo tas, kad politinės vadovybės manipuliacijų įtakoje, Lenkijos bankai bandytų siūlyti *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijai* savo skolinimosi paslaugas pg. nenaudingas sąlygas, o tai mažintų organizacijos nepriklausomybę nuo valdžios.

Tačiau iš esmės, abiejų draugijų turto ir pajamų šaltiniai buvo identiški: narių mokesčiai, aukos, užrašymai, pelnas iš leidybinės veiklos, paskaitų. Čia reiktų pridurti, kad apie 1936 m. Kauno *Šv. Kazimiero draugijos* vadovybė dažnai suteikdavo pasižymėjusių narių statusą už tam tikras pinigines sumas, nuo 175 iki 500 Lt.)⁵⁵ Pasitraukimo iš draugijos atveju pinigai negražinami. Ši tendencija stiprėjo, paaiškinimu gali būti aplinkybė, kad tuo metu Vilniuje sustiprėjo lenkų antilietuviškosios politikos kursas, pradėta vis dažniau uždarinėti įvairių lietuviškų organizacijų bei spaudos atstovybes. Tai reiškė, kad Lietuvoje stengtasi rinkti daugiau lėšų *LŠKD* veiklos tolesniam užtikrinimui (jos skyriai ir skaityklos kaip tik persekioti nuo 1936 m.).⁵⁶

⁵⁴. *Draugijos įstatai*//LCVA, F.711, Ap.1, B.3, L.5, 1936.05.16

⁵⁵. Ten pat, L.8

⁵⁶. *LŠKD uždarytos skait. ir skyriai nuo 1935.12.20...//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.41, 1936.05.05*

Pastebėtinai kitas skirtumas, kad Lietuvoje veikusios *Šv. Kazimiero draugijos* 1936 m. nuostatuose užfiksuotas punktas, kad *Revizinė komisija*, radusi *Centro valdybos* veikloje neteisėtumą, gali sušaukti nepaprastąjį susirinkimą ir pradėti tyrimą.⁵⁷ *LŠKD* dokumente tas nėra taip pabrėžta.

---

⁵⁷. *Draugijos įstatai*//LCVA, F.711, Ap.1, B.3, L.15, 1936.05.16

3. CENTRO VALDYBA IR SKYRIAI

Šis skyrius reikalingas bene esminiam *LŠKD* vidaus organizaciniam padaliniiui – *Centro valdybai* išanalizuoti ir palyginti *CV* įgaliojimus su *VNS susirinkimo* įgaliojimais tam, kad būtų aiškesnė vidinė organizacijos hierarchija. *CV* vadovybės atstovai bei jų įnašas į bendrą reikalą reikalauja atskiro įvertinimo, nes jie turėjo didelį autoritetą savo tautiečių tarpe.

Taipogi būtina išanalizuoti *LŠKD* skyrių kūrimosi etapus, aplinkybes bei iš valdžios pusės sankcionuoto jų uždarinėjimo klausimą. Pateikiami statistiniai skyrių duomenys, atspindintys tiesiogiai draugijos gerus bei sudėtingus laikus.

Pirmoji *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos (jaunimui auklėti ir globoti) Centro valdyba* buvo išrinkta 1925 metų lapkritį 22 d.⁵⁸ To metu dar neegzistavo pilnai sudarytų organizacinių įstatų, todėl valdyba susidarė iš labiausiai pasižymėjusių ir garsiausių tuo metų draugijos organizatorių. Daugelis jų buvo kunigai, ši tendencija išliko per visą jos egzistavimo laikotarpį. Pirmasis pirmininkas – kun. dr. A. Viskantas, K. Aleksa – sekretorius, I. Budzeika – išdininkas, kiti nariai – kun. N. Raštutis ir D. Palevičienė.⁵⁹ Tai tikrai buvo garbingi ir pasiruošę veiklai nariai. Iš esmės, *LŠKD CV-a* išliko panašios sudėties didesnę savo veiklos laikotarpio dalį, tai liudija, kad eiliniai skyrių nariai pasitikėjo minėtais vadovais ir perrinkinėjo juos sekančioms kadencijoms. Ypatingus nuopelnus visgi reikia priskirti A. Viskantui ir N. Raštučiui, kurie daugiausia rūpinosi iš pradžių įstatų paruošimu, jų suderinimu (pg. jau egzistavusio Kauno *Šv. Kazimiero draugijos* statuto pavyzdį) bei vėlesniu pritaikymu praktikoje Vilniaus krašto sąlygomis.

Išliko daug *LŠKD CV-os* raštų bei protokolų, tai yra išsamus šaltinis, rodantis jos veiklos sritį ir ganą plačią kompetenciją.⁶⁰ Tuose protokoluose dominuojanti tematika susijusi su naujų mokytojų paskyrimais į provincines lietuviškasias mokyklas, su panašaus pobūdžio rekomendacijomis. Iš kitos pusės, buvo gaunami mokinių ir studentų prašymai užtarti pereinant į aukštesnes mokymosi pakopas (klasės ar profesinės mokyklos kursai. Daug buvo moralinės paramos precedentų, tačiau ma-

⁵⁸. Makuškas B. Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais., p.102

⁵⁹. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5, 1927.02.10

⁶⁰. *Lietuvių Šv. Kazimiero įvairūs pažymėjimai...*//LMAB RS, F.175, B.365, L.1, 1927-1936 m.

terialinis rėmimo aspektas buvo bene pagrindinis. Aprūpinimas literatūra ir spauda arba leidimų bei dokumentų iš administracijos įstaigų Vilniuje išgavimas suinteresuotiems asmenims buvo labai reikalinga veikla. Taigi CV dažnai tarnavo kaip tarpininkas.⁶¹ Svarbūs buvo ne tik kontaktai su centriniais valdininkais Vilniuje, bet ir spaudimas pavietų urėdininkams, kad pripažintų ir leistų eiti pareigas LŠKD ginamiems mokytojams, bibliotekininkams ar pačių draugijos skyrių vadovams.⁶² Iš pavietų lygio įstaigų, mokyklų sekretoriatų (inspektorių) ir seniūnijų (*starostwo*) *Centro valdyba*, pritarimo atveju, gaudavo oficialius pritarimo raštus dėl pedagogų paskyrimų ir t. p. Mokyklų inspektoriai buvo pareigūnai, turėję plačius mokymo įstaigų kontrolės ir tikrinimo įgaliojimus, todėl galėjo atmesti draugijos prašymus ar rekomendacijas.

Reikia pastebėti, kad pati LŠKD taikė gana aukštus profesionalius kriterijus potencialiems kandidatams į pedagogus lietuviškose mokyklose. Tai matyti iš prašymų ir kitos oficialios dokumentacijos.⁶³ Iš kandidatų buvo reikalaujama: *gyvenimo aprašymo*, baigtos švietimo įstaigos *liudijimo* (pvz. gimnazijos ar profesinės mokyklos), lankyto kursų *pažymėjimų* (gaunamų iš vietinių inspektoriatų) bei *patirties įrodymų* (pvz. mokslų išėjimas buvusioje Rusijos Imperijoje ar Vokietijoje, praktika, dėstytojavimas ir t. p.). Be to, kandidatai į mokytojus siuntė draugijos CV-ai savo pasų nuorašus, nominacijos raštus. Raštai tvirtinti notarų. Tai reiškė, kad LŠKD siekė parinkti lietuvių tautybės jaunimo auklėjimui gerai pasirengusius specialistus, nes tik taip galima buvo efektyviau priešintis polonizacijai. Pagaliau, svarbu buvo gauti vietinių Lenkijos administracijos atstovybių leidimus lietuviams švietėjams ir kultūros darbuotojams, kad valdžia turėtų kuo mažiau priežasčių riboti ar drausti jų veiklą.

Kitas aspektas, kad stengtasi į mokytojavimą pritraukti lietuvių kilmės pedagogus, nes lenkų švietimo kontrolės įstaigos praktikavo savo atstovų „prastūmimą“ į lietuviškas mokyklėles, kas buvo neigiama pačiai lietuviškai kultūrai.

Valdžios švietimo politikoje svarbią vietą užėmė vadinamoji *Vilniaus švietimo apskrities kuratorija* (*Kuratorjum okręgu szkolnego wilenskiego*). Minėtai įstaigai LŠKD *Centro valdyba* privalėjo siųsti metines (o tam tikrais atvejais ir mėnesines)

⁶¹. LŠKD įvairūs pažymėjimai. LŠKD Centro valdybai Vilniuje//LMAB RS, F.175, B.365, L.5, 1927.03.24

⁶². LŠKD įvairūs pažymėjimai. Nominacija//LMAB RS, F.175, B.365, L.7, 1932.10.31

⁶³. LŠKD įvairūs pažymėjimai. Vilniuje LŠKD valdybai, LMAB RS, F.175, B.365, L.11, 1926.10.18

savo remiamų mokyklų pedagogų algų ir išlaidų mokslui ataskaitas.⁶⁴

Aktuali problema buvo Vilniaus karšto žymios dalies lietuvių gyventojų gana sunki ekonominė būklė, ty. mažas disponuojamos žemės valdų plotas (mažažemiai valstiečiai).⁶⁵ Todėl draugijos *Centro valdyba* gaudavo prašymų, kad išrūpintų lengvatas mažąžemių vaikams ir studentams dėl mokymosi apmokėjimų, literatūros įsigijimo. Tai buvo aktualu ir lietuvių vaikams, lankantiems lenkų mokyklas (nors tokių buvo mažuma). Tam tikslui *LŠKD* praktikavo ne tik savo disponuojamų lėšų skolinimą, bet ir kreipimąsi į vienokias ar kitokias vietines socialinio draudimo įstaigas. Užfiksuota dokumentiškai keletą pastangų prastumti į panašias įstaigas savo galimus kandidatus, kad būtų galima tikėtis finansinių nuolaidų, tačiau tos pastangos buvo nesėkmingos.

Reziumuojant *LŠKD CV-os* aktyvų įsitraukimą į švietimo ir mokytojavimo organizavimą, galima tvirtinti, kad draugijos vadovybė buvo aukštos kvalifikacijos ir sugebėjimų žmonės, nes išmanė švietimo, teisių apsaugos, tarpininkavimo ir kitus niuansus.

Ketinu palyginti *LŠKD CV* ir *VNS (Visuotinis narių susirinkimas)* esmę. Neabejotina, kad *CV* buvo pagrindinė vykdomoji visos organizacijos grandis, kuri įgyvendindavo visus užsibrėžtus tikslus. Palyginus *CV* ir *VNS* kompetencijas, tai įstatuose tarp kitko pažymėta, kad draugijos visi reikalai (tame tarpe turto) yra *VNS* ir *Centro valdybos* prerogatyva. Visgi praktiškai tai vykdė nuolatos veikianti *CV-a*, o *VNS* tik prižiūrėjo tos veiklos rezultatus per susirinkimus, šaukiamus tik kartą per metus. Pridėjus dar tą faktą, kad *LŠKD* vadovybė buvo daug kartų perrenkama, tai galima tvirtinti, kad *CV* nariai turėjo platų pasitikėjimą visos draugijos mastu, todėl vykdė ryžtingą ir gana savarankišką politiką. Draugijos archyvinėje medžiagoje neužfiksuota atsitikimų, kad *Visuotinis narių susirinkimas* pasmerktų *Centro valdybos* atstovų veiksmus. Nusiskundimų nebuvo ir iš vietinių draugijos skyrių valdybų tarpo. *CV* buvo gerbiamas ir autoritetinis organas ir dėl susibūrusių ten visuomenės veikėjų, kurių vardai buvo gerai žinomi ir Lietuvoje, kadangi palaikomi kontaktai su draugija

⁶⁴. *LŠKD įvairūs pažymėjimai. Litewskie towarzystwo Śv. Kazimierza//LMAB RS, F.175, B.365, L.18, 1935.07.06*

⁶⁵. *LŠKD įvairūs pažymėjimai. Zaświadczenie//LMAB RS, F.175, B.365, L.20, 1933.01.02*

Kaune. CV turėjo savo dispozicijoje galimybę šaukti tuos pačius VNS-us, todėl galimo konflikto atveju pirmininkas A. Viskantas su bendradarbiais galėtų atidėti VNS šaukimą, argumentuojant tai einamųjų užduočių įgyvendinimo būtinybe. Tačiau, reikia prisiminti, kad vienybė lietuviškų organizacijų tarpe buvo būtina Lenkijos valdžios praktikuojamos antilietuviškos kampanijos sąlygomis, tai puikiai suprato ir LŠKD, todėl tokių konfliktų tikrai nebuvo per visą aptariamą draugijos veiklos laikotarpį. Tik apie 1940 m., kai Vilnius buvo Lietuvos atgautas, Kaune veikianti Šv. Kazimiero draugija kritiškai įvertino LŠKD pasiekimus Vilniaus krašte.⁶⁶

Interesų vienybę ir efektyvumą draugijos veikloje užtikrindavo tas faktas, kad CV, VNS ir RK atstovai glaudžiai bendradarbiavo ir kontaktavo tarpusavyje, nes tai nebuvo kažkokie „autonomiški“ draugijos padaliniai. Dažnai CV pirmininkas A. Viskantas pasiūlydavo į *Revizijos komisijos* kandidatus tinkamus atstovus, o VNS galėjo, atsižvelgdama į pirmininko rekomendacijas, priimti kandidatūrą. Yra duomenų, kad beveik per visą draugijos veiklos laikotarpį prie *Centro valdybos* betarpiškai buvo prisirašę **81 asmuo**.⁶⁷ Tai daug pasako apie tokios valdybos autoritetą ir populiarumą. Šie asmenys, be abejo, buvo dosnūs ir nusipelnę rėmėjai. Interpretuojant patį betarpiško prisirašymo prie CV faktą, mano manymu, reikia suprasti, kad visi tie asmenys negalėjo tiesiogiai atlikti įstatuose *Centro valdybos* nariams numatytų pareigų, tačiau jie dalyvavo visuose VNS susirinkimuose, kai teko rinkti (o faktiškai perrinkinėjo) CV-ą, bei dalyvavo posėdžiuose sprendžiant naujus uždavinius, finansines sąmatas bei renkant RK-ą. Šitie 81 asmenų grupė buvo labai svarbi, nes į ją įėjo visokie CV pirmininko paskirti tarpininkai kontaktuose su vietiniais skyriais, santykiuose su lenkiškąja administracija. Tai buvo aktyvūs mokytojų konsultavimo padėjėjai, materialinės paramos vykdytojai arba svarbūs tarpininkai ryšiuose su Šv. Kazimiero draugijos Centro valdyba Kaune. Taigi tai buvo, taip sakant, aktyvių patikėtinių grupė, kuri lėmė ir visos draugijos efektyvią veiklą siekiant įgyvendinti įstatuose užsibrėžtų tikslų. Pirmininkas A. Viskantas per daug nereklamavo šių asmenų pavardžių, nes tai sukeltų neabejotiną Lenkijos valdžios „su-

⁶⁶. *Protokolų knygos. Protokolas nr.1//LMAB RS, F.175, B.601, L.3, 1940.02.09*

⁶⁷. *LŠKD įsirašusių betarpiškai prie Centro valdybos narių knyga//LAMB RS, F.175, B.598, L.97, 1935.05.15*

sidomėjimą“ ir persekiojimą.

LŠKD skyrių problematika reikalauja atskiro įvertinimo. Aptariant skyrių kūrimosi procedūrą, reikia pastebėti, kad dažniausiai aktyvūs lietuvių bendruomenės atstovai provincijoje rašė prašymus draugijos *CV-ai*, kad ši toliau rūpintųsi visais organizaciniais reikalais ir patvirtinimo išgavimu.⁶⁸ Prašymai buvo praktikuojami ir vietinės valdžios skyrių persekiojimo atveju, tarnavo raštišku įrodymu, kad vietinė lietuvių bendruomenė kelia atitinkamus legalius reikalavimus, atsižvelgus į esamus įstatymus ir valdininkai privalo paisyti to.

Lentelė nr.1 „Statistiška LŠKD skyrių plėtra“. Alfabetinis LŠKD draugijos skyrių...sąrašas//LMAB RS, F.175, B.594/2, L.23, 1926-1935 m.

Metai	Įsteigta <i>LŠKD</i> skyrių
1926	13
1927	175
1928	96
1929	108
1930	14
1931	6
1932	5
1933	11
1934	21
1935	25

Iš lentelės matyti, kad 1927-1929 m. buvo ypač aktyvus skyrių kūrimosi periodas, kuris gali būti paaiškintas eile palankių faktorių: 1) įstatyminės bazės susidarymas, 2) finansinės galimybės (*LVLK* parama), 3) potencialo nukreipimas būtent į skyrių formavimą, nes tai buvo pagrindas tolesnei veiklos plėtrai.

⁶⁸. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos sąrašai//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.19, 1936-1940 m.*

Tačiau panašių duomenų galima rasti laikraštyje *Jaunimo draugas* iš 1936 m., kur pateikiamas *LŠKD* skyrių skaičiai per veiklos dešimtmetį.

Lentelė nr. 2 „*LŠKD skyriai 1926-1934 m.*“ *Jaunimo draugas*, 1936, nr. 3, p.119

Metai	Skyrių skaičius	Narių skaičius
1926	10	136
1927	114	1336
1928	150	3810
1929	202	7246
1930	311	13297
1931	358	14000
1932	386	15000
1933	386	15000
1934	405	16044

Galima konstatuoti, kad daugiausia skyrių veikė Švenčionių apskrityje, nes ten gyveno daug lietuvių gyventojų. Daugiausia narių ir skyrių draugija turėjo 1935 m., prieš pat jų persekiojimo pradžią, veikė 477 skyriai, turintys 19945 narių.⁶⁹ Skyrių skaičiaus daugėjimo ir poreikio klausimas susijęs su

⁶⁹ *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos sudėtis*//*Jaunimo draugas*, 1936, nr.3, p.117
Martinkėnas V. *Švenčionių apskrities istorijos bruožai*, p.354

kaimo gyventojų pertekliumi. Iš esmės Vilniaus kraštas Lenkijos valstybės sudėtyje išliko agrariniu regionu, o miestai vystėsi lėtai. Tačiau dėl gyventojų pertekliaus provincijoje dalis kaimiečių turėjo išvykti į miestelius ieškoti užsiėmimo. Tai būdinga ir lietuvių gyventojams. Kadangi miesteliuose buvo jaunų, profesionaliai pasiruošusių specialistų (pareigūnų, mokytojų, administracijos tarnautojų bei darbininkų) poreikis, tai reikėjo vystyti ir švietimo bazę. Taigi, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* ir veikė tokiu principu, kad pirmiausia - per skyrių kūrimą buvo paruošiama materialinė bazė steigti mokyklėles, aprūpinant literatūra ir patalpomis, o vėliau buriamas į ratelius bei kuopas lietuvių kilmės jaunimas. Iš jų tarpo taip pat išeidavo aktyvūs ir tautiškai susipratę mokytojai bei kitų profilių specialistai.

Be to, vietiniai skyriai kaimuose buvo reikalingi ir tam, kad būtų teikiama bent minimali materialinė parama lietuvių vaikams iš daugiavaikių ir silpnai žeme aprūpintų šeimų. Egzistavo sistema, kai minėti nepasitūrintys asmenys kreipdavosi į *LŠKD* skyrių pirmininkus raštišku prašymu, kad būtų suteiktos ar bent paskolintos lėšos vaikų paruošimui mokyklos lankymui ir t.p. Tiesą sakant, šioje srityje draugijos galimybės buvo gana ribotos, todėl pinigų trūkumo sąlygomis stengtasi aprūpinti knygomis, drabužiais, arba nemokamai padėti išgauti reikiamus dokumentus. Visi minėti įsipareigojimai reikalavo organizacinių pajėgų mobilizavimo, tačiau draugija savo iššūkiuose nebuvo viena.

Reikia prisiminti, kad ne tik *LŠKD* turėjo savo atstovybes mažuose miesteliuose ir kaimuose, tačiau ir kitos lietuvių organizacijos plėtė savo skyrių tinklą, pvz. *Lietuvių mokslo draugija (LMD)*, *Lietuvių mokytojų sąjunga (LMS)*⁷⁰, „Ryto“ švietimo draugija, bei pats *LVLK* - taigi plataus profilio susivienijimai. Tik derinant savo veiklos tikslus ir bendradarbiaujant galima buvo pasiekti apčiuopiamų rezultatų. Pats *LŠKD* skyrių nuolatinio daugėjimo faktorius liudija, kad draugija gavo organizacinės bei profesionalios pagalbos iš *LVLK* komiteto, kaip pagrindinio lietuvių teisių atstovavimo organo santykiuose su Lenkijos vietine valdžia. Kitu atveju, neabejotinai skyrių plėtros tempai būtų daug kuklesni. Nemažiau svarbūs buvo bendradarbiavimas su *LMS* sąjunga. Nes kartu buvo organizuojami jaunų

---

⁷⁰. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, p.94

mokytojų kvalifikacijos kėlimo kursai, paskaitos bei apsieičiama informacija apie lietuvių švietimo padėtį regione. Informacijos apsieitimas buvo labai reikišminga aplinkybė, leidusi prisitaikyti prie besieičiančių valdžios švietimo politikos sąlygų.

Šioje vietoje galima išanalizuoti valdžios propaguojamą tendenciją, kad oficialiose mokyklose stengtasi kuo daugiau apriboti lietuviškų klasių ir vaikų skaičių. To siekiama įvairiais veiksmais, atleidžiant lietuvių kilmės mokytojus, sujungiant lenkų ir lietuvių kalbos klases, ar panaikinant kai kuriuos dalykus.⁷¹ Todėl apytiksliai nuo 3 dešimtmečio vid., atsižvelgus į tai, lietuvių bendruomenė ir organizacijos pradėjo privačių lietuviškų mokyklų ir bibliotekų steigimą, kur nebūtų pažeidžiami esminiai tautinio vaikų ugdymo principai. Tačiau valdininkija visaip trukdė tokių mokyklų registraciją, nesutikdavo leisti naudotis patalpomis ir tp. Čia padėjo *LŠKD* ryšiai su viena pagrindinių ir populiariausių lietuvių švietimo organizacija – „*Ryto*“ draugija. „*Rytas*“ turėjo savo lietuvių gimnaziją ir 75 pradines mokyklas apie 1927 m.⁷² Todėl sukaupusęs patirties, padėjo *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijai* irgi dalinai persiorientuoti į didesnių bei mažesnių privačių mokyklėlių kūrimą. Taipogi, kaip įprasta, padedama buvo organizuoti mokytojų kursus, kultūrinius renginius, paskaitas. Visgi privačių mokyklų trūkumas išliko per visą aptariamąjį 1925-1937 m. laikotarpį, iki masinio uždarymo vajaus pradžios.⁷³ „*Ryto*“ švietimo draugija *LŠKD* finansiškai ir materialiai parėmė ir tais atvejais, kai reikėjo suteikti paskolas ar neatlyginamą paramą nepasiturinčių kaimiečių atžaloms einant mokslus. Taipogi „*Rytas*“ iš savo bibliotekų fondų bei archyvų teikdavo literatūros, aprūpinant pačios *LŠKD* kuruojamas mokyklėles. Nėra sutapimas ir tai, kad būtent Švenčionių apskrityje *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* turėjo daugiausia savo skyrių. To priežastis, ne tik tai, kad minėta apskritis buvo lietuvių tirstai apgyvendinta, tačiau ir tas faktas, kad apskrityje veikė *Švenčionių „Ryto“ švietimo draugija*, kuri iš principo buvo *Vilniaus „Ryto“* draugijos padalinys. Taipogi *LMS* sąjunga turėjo savo savarankišką Švenčionių skyrių, plačios paskirties sekcijas, rengė kursus.

Ne paslaptis, kad sudėtingomis lietuvių privačių mokyklų egzisten-

⁷¹. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos sąrašai. Decyzja/LMAB RS, F.175, B.437/1, L.45, 1936.06.08*

⁷². Martinkėnas V. *Vilniaus karšto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, p.18, 19

⁷³. Ten pat, p.19

cijos sąlygomis, lietuvių tautiniai veikėjai slaptai stengėsi organizuoti ir vaikų mokymą kaimų sodybose, nors tai valdžios buvo laikoma griežtai nelegalia veikla. Visa tai buvo, žinoma, aktyviai remiama iš lietuvių kaimiečių pusės, todėl kilo ir lietuvių organizacijų autoritetas, o ypač *LŠKD-os* (kurios veiklos pagrindinis objektas buvo kaimas). Šiuo atveju, palyginus su kai kuriomis kitomis draugijomis, *LŠKD* ypatingai pabrėždavo savo religinį šviečiamosios veiklos motyvą, todėl aktyviai tikinčių kaimo gyventojų tarpe parama buvo automatiškai užtikrinta. Kita aplinkybė, kad dvasininkijos moralinių nuostatų faktorius irgi padėjo įgauti pasitikėjimo tautiečių tarpe.

Apibendrintai galima tvirtinti, kad lietuvių organizacijų bendradarbiavimas kuriant bei plėtojant tautinės kultūros pagrindus per vietinių skyrių didinimą (per mokyklas, spaudos platinimą, bibliotekų kūrimą), buvo sėkmingas ir efektyvus, ypač iki 4 dešimtmečio pirmos pusės ar netgi vidurio. Todėl daugeliui organizacijų veiklos apogėjus buvo pasiektas apie 1933 ar 1935 m. Tai galioja ir *LŠKD* atveju, kurios potencialas būtent 1935 m. buvo didžiausias, įvertinant skyrių, mokyklėlių duomenis, bet taipogi ir pačios draugijos autoriteto atžvilgiu. Be abejo, stengtasi tokius bendradarbiavimo mastus užslėpti, ar bent sumažinti jo išpūdį administracijos akyse. Nepaisant tam tikros konspiracijos, visa tai fiksavo Lenkijos valdžia, ty. Vilniaus vaivada, apskričių viršininkai, Vilniaus švietimo apskrities kuratorius ir tp. Minėti pareigūnai gerai suprato, kad po lietuvių draugijų (tame tarpe ir *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos*) įstatais slepiasi tautinio sąmoningumo, patriotizmo kėlimo tikslai. Vilniaus teritorinės priklausomybės klausimas buvo „aštrus“ ir 4 dešimtmečio bėgyje, todėl lietuvių patriotizmo didėjimas, švelniai tariant, valdžiai buvo nenaudingas. Apie 1935 m. keitėsi ir tarptautinė geopolitinė padėtis regione, savo įtaką didino III Reichas, o tai negalėjo nejaudinti Lenkijos valstybės valdžios. Jai reikėjo stabilumo bent jau šalies viduje. Todėl 1935 m. galima laikyti lietuvių kultūros ir švietimo organizacijų persekiojimo pradžia.⁷⁴ Tam buvo paruošta ir įstatyminė bazė. Šiame kontekste, būtina įvertinti *LŠKD* skyrių uždarymo ir panaikinimo mastus bei reikšmę.

Lietuvių draugijos legaliai bandė kovoti su lenkų tautinės kultūros įtakos pliti-

⁷⁴. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.205

mu tankiai lietuvių apgyvendintose regionuose. Šiame kontekste *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* pasiekimai apie 1934-1935 m. buvo reikšmingi, skyrių, knygų rinkinių skaičius buvo įspūdingas, turint omenyje, kad *LŠKD* nebuvo didžiausia savo statusu lietuviška draugija Vilniaus krašte. Visgi jos veikėjų kuruojamas tautinės literatūros propagavimas tautiečių tarpe skatino tautinį sąmoningumą bei jaunimo išsilavinimą. Lenkų valdžia daugumoje tik griežtomis administracinėmis priemonėmis galėjo efektyviai sustabdyti lietuviškumo plitimą, ypač kaime. Miestuose lietuvių inteligentai dėl daugelio priežasčių turėjo kontaktuoti su lenkiškomis administracijos ir kitomis visuomeninėmis institucijomis, todėl turėjo daugiau vartoti lenkų kalbą. Susirašinėjimas su valdžia iš esmės vyko lenkiškai. Kaime gi lietuvių gyventojai kalbėjo daugiau lietuviškai, o pačios *LŠKD* aktyvistai, iš kurių buvo nemažai jaunimo, buvo tautiškai susipratę. Santykiai tarp draugijos atstovų ir lietuvių kaimiečių buvo konstruktyvūs.

Įvairaus lygmens lenkiškosios valdžios organai visame išvardintame nuolatos siekė įžiūrėti antivalstybinės veiklos ir visuomenės supriešinimo intencijas, kurios primetinės ne tik *LŠKD* draugijai bet ir daugeliui kitų.⁷⁵ Vilniaus vaivados susirašinėjime su centrinėmis Lenkijos institucijomis pabrėžiama, kad *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* laikoma viena aktyviausių organizacijų Lenkijoje, kurios švietimo veikla yra efektyvi, nes skyrių ir ratelių skaičius stabiliai didėjo.⁷⁶ Taigi Vilniaus vaivadijos valdyba atskirai susirūpino pačios *LŠKD* problematika, kad teko net susirašinėti su Varšuva tuo reikalu. Viena iš Lenkijos valdžios tokio „susirūpinimo“ priežastimi galima laikyti faktorių, kad *LŠKD*-ai iki 1936 m. galėjo turėti įtakos Lietuvos *Krikščionių-demokratų partija*, su kuria gerus santykius palaikė ir Kaune veikianti *Šv. Kazimiero draugija*. Tokią tezę patvirtina B. Makauskas.⁷⁷ Neabejotinai, lietuviškų organizacijų bet kokie kontaktai su Lietuvos partijomis ir judėjimais keltų Lenkijos organų reakciją. Tačiau, mano nuomone, nereiktų visgi sureikšminti Vilniaus krašte reziduojančios *LŠKD* kontaktų su *Krikdemais*, pačios draugijos išlikusiuose dokumentų archyvuose nefigūruoja raštiški tokių santykių patvirtinimai ar bent užuominos. Matyt, šiuo atveju, vertinga pabrėžti nebent Krikščio-

⁷⁵. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.107

⁷⁶. *Vilniaus vaivadija. Decyzja/LMAB RS, F.175, B.273, L.34, 1930.04.12*

⁷⁷. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.107

nių-demokratų tautinę-politinę ideologiją ir lozungus, kuri iš esmės atitiko Vilniaus krašto lietuviškos kunigijos bendras ideologines veiklos nuostatas, tačiau Vilniuje draugija tikrai nesiėmė propagandos ir Lietuvos krikdemų populiarinimo savo tautiečių tarpe. Juk tai būtų tiesioginis pretekstas valdžiai panaikinti organizaciją.

Iš kitos pusės, lenkų vietinė administracija su vaivada Bocianskiu priešakyje, galėjo išnaudoti represijoms savo neparemtus faktais įtarimus dėl panašios įtakos. Išties, Vilniaus vaivadijos dokumentų rinkiniuose figūruoja nemažai įrodymų, iš kurių galima spręsti, kad L. Bocianskis dažnai neparemdavo savo nutarimus persekioti lietuviškas draugijas jokiais apčiuopiamais faktais, o vadovavosi įtarimais ir standartinėmis propagandinėmis formuluotėmis, kaip pvz. „kenksminga antitautinė veikla“.⁷⁸

Taigi, pereinant betarpiškai prie *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* laipsniško panaikinimo kampanijos analizės būtina pabrėžti, kad Lenkijos valdininkai vadovavosi universaliuoju principu, kuris taikomas beveik visų lietuviškųjų organizacijų atžvilgiu, ty. – pirmiausia uždraudžiama vietinių, po Vilniaus kraštą paplitusių draugijų atstovybių, padalinių ir skyrių veikla, o paskui jau pereinama ir prie Centro valdybų uždraudimų. Pabrėžtina, kad iniciatyvą uždrausti skyrių funkcionavimą galėjo iškelti vietiniai valdžios organai, ty. pavietų seniūnijos (*starosta powiatowy*). Taip dažnai ir atsitikdavo, tačiau, be abejo, pats uždarymas turėjo gauti L. Bocianskio pritarimą ir parašą. Tačiau, visų valdžios grandžių atstovai savo sprendimus grindė Lenkijos prezidento ir kitų aukštų institucijų nutarimais ar aktais.⁷⁹ Didelė dauguma sprendimų skyrių (jų valdybų posėdžių) bei lietuviškų tautinių švenčių uždraudimo atžvilgiu turėjo „neatšaukiamą“ pobūdį.⁸⁰

Plačiau apie *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* (jos skyrių vadovybės) santykius su Lenkijos administracija bus analizuojama kitame skyriuje.

Šiame gi skyriuje dar būtina pateikti statistinius draugijos vietinių padalinių provincijoje naikinimo mastus ir skaičius. Iš esmės tas procesas apima daugiausia 1936 m., kai imtasi griežto antilietuviškos politikos kurso įgyvendinimo, kuris, reikia pasakyti, buvo efektyvus, įvertinus pateikiamus duomenis.

⁷⁸. *Vilniaus vaivadija. Odwołanie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.40, 1936.09.04

⁷⁹. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos sąrašai. Decyzja glowna*//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.37, 1936.11.12

⁸⁰. Ten pat.

Lentelė nr.3 LŠKD skyrių uždarymas 1936 m. *LŠKD draugijų sąrašai. LŠKD uždarytos skaityklos ir skyriai nuo 1935.12.20 – 1936.12.20*//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.25, 1936.12.20

Apskritis	Uždarytų skyrių skaičius
Brėslaujos	35
Lydos	20
Ašmenos	6
Švenčionių	192
Suvalkų	32
Gardino	19
Vilniaus- Trakų	80
Iš viso	384

Taigi, vienerių metų bėgyje, *LŠKD* neteko esminio savo veiklos ir efektyvumo pagrindo, nes iš 1935 m. veikusių 477 skyrių liko tik 93. Pagrindinis L. Bociansko tikslas buvo panaikinti draugijos atstovybes pasienio regionuose. 1936 m. pab. ir 1937

m. pr. bendru Lenkijos *Vidaus reikalų ministerijos* (VRM) ir Vilniaus vaivados L. Bocianskio sutarimu buvo uždrausta ne tik skyrių, tačiau bet kokia *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* veikla pasienio ruože, pasiremiant vėlgi prezidento dekretu.⁸¹ Tas pasienio ruožas buvo gana didelė teritorija, apėmė daugelį Vilniaus krašto apskričių ir pavių, Suvalkų, Braslavo, Lydos, Ašmenos ir Švenčionių. Kaip galima spręsti iš pateikiamos *Lentelės nr.3*, labiausiai tokie drastiški veiksmai palietė Švenčionių apskrities skaitlingą lietuvių bendruomenę, ten skyrių buvo daugiausia ir veikla buvo išties efektyvi.

Iš dalies tokį Lenkijos valdžios žingsnį galima vertinti kaip vienas iš būdų užtikrinti išivaizduojamą stabilumą bent jau šalies viduje, turint omenyje, kad tarptautinė geopolitinė konjunktūra keitėsi aptariamuoju metu gana sparčiai ir ne Lenkijos naudai. Šiame kontekste verta analizuoti tą pačią tarptautinę padėtį ir nuotakas Vidurio bei Rytų Europoje, kuri susidarė XX amž. 4 dešimtmečio 2 pusėje. Lenkijos vadovybė, reaguodama į Vokietijos stiprėjimą, gana ryžtingą politiką (Reino remilitarizacija ir tp.), bei į tarptautinių Europos organizacijų neveiknumą (Tautų Sąjungos įtakos mažėjimas), pati ėmėsi, neatsižvelgdama į Tautų Sąjungos bei kitų Tautinių mažumų teisių atstovavimo organų nuomonę, savo vidaus politikos sugriežtinimo kurso. Išvardinti faktoriai buvo gana akivaizdūs, be to, kitų valstybių pavyzdys rodė, kad tautinės mažumos gali būti įtakotos suinteresuotų jėgų ir turi potencialą destabilizuoti padėtį. Tam vėlgi tarnavo Vokietijos ir Čekoslovakijos santykių įtampos pavyzdys, kuris 1938 m. tapo nebevaldomas. Lenkija taipogi pamatė, kad panašiai kaip ir 1919-1920 m., jos veiksmai 1936-1937 m. neiššaukia Europos demokratinės bendruomenės visuotinio pasmerkimo ar kažkokių tai reikšmingų ekonominių bei politinių sankcijų.

Žinoma, analizuojant Čekoslovakijos įvykių analogijas, reikia vienareikšmiškai pabrėžti, kad lietuvių gyventojai Lenkijoje tikrai nesiėmė aktyvių veiksmų destabilizuoti valstybės tvarkos ar pakeisti sienas (kaip vokiečių mažuma Čekoslovakijoje). Atvirkščiai, lietuvių organizacijos, nepaisant savo legalios veiklos

---

⁸¹. *Vilniaus vaivadija. Orzeczenie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.52, 1937.01.27

pasiekimų apie 1935 m., stengėsi neerzinti valdžios. Taipogi būtina pridurti, kad ir tiesioginio spaudimo ar grasinimo iš Lietuvos valstybės nebuvo. Tačiau Lenkijos vadovybė nesivargino per daug argumentuoti bei paremti faktais savo antilietuviško kurso nuostatų. Tame tarpe ir *LŠKD* nedavė jokio preteksto tokiems drastiškiems veiksams, kurie pakirto draugijos egzistencijos pagrindą.

Taigi galima konstatuoti, kad valdžia bet kokiais metodais stengėsi dezorganizuoti lietuviškųjų draugijų veiklą ir vykdė tai pažeidinėdama daugelį valstybinių įstatymų. Neteisėtumo aspektas akivaizdus.

Galima aptarti Lenkijos ir Lietuvos tautinės politikos analogijas ir palyginti draugijų padėtį. Taigi 1936-1938 m. Lenkijoje buvo uždarytos 9 lietuvių organizacijos., o Lietuvoje atsaku į tai tapo 6 organizacijų panaikinimas.⁸² Nors skirtumas nedidelis, bet, lietuvių organizuotumas ir veiklos mastai Vilniaus krašte buvo žymiai didesni, nei lenkų draugijų Lietuvoje. Vilniaus vaivada L. Bocianskis ėmėsi ir *LŠKD* paramą teikiančių organų spaudimo. *Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas* sulaukė nemalonės, kadangi sistemingai protestavo prieš bet kokių lietuviškų organizacijų priespaudą (tame tarpe ir *LŠKD*).⁸³ *LVLK* pirmininkas K. Stašys buvo priverstas pakeisti savo komiteto pavadinimą (į *Tautinis Vilniaus lietuvių komitetas* – *TVLK*), sulaukė statuto pakeitimo reikalavimo (o tai jau tiesioginis kišimasis į juridinio asmens veiklą) bei eilės savo padalinių uždarymo.⁸⁴ *TVLK* negalėjo stipriau pasipriešinti kitų lietuviškų draugijų priespaudai, kadangi 1937 m. vasario 16 d. L. Bocianskio nutarimu buvo panaikintas.⁸⁵ Pirmininkui K. Stašiui buvo iškelta baudžiamoji byla. Tarp kitko, jam primetinėtas aktyvus ir neva nelegalus lietuvių Vilniuje finansavimas iš Kauno, su *Vilniaus vadavimo sąjungos* tarpininkavimu.⁸⁶ Kita, ty. „*Ryto*“ švietimo draugija išsilaikė iki 1938 m. pr. Tačiau jau 1937 m. jos potencialas buvo sumažėjęs, nes uždaryta apie 15 didelių skyrių, tame tarpe Švenčionių apskrityje. Vilniaus vaivada L. Bocianskis siekė ne tik apriboti kiekvienos konkrečios lietuvių organizacijos galimybes, bet dezintegruoti ir jų tarpusavio bendradarbiavimą. Tam tikslui pervadinto *Tautinio Vilniaus lietuvių*

⁸². Makuškas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.230

⁸³. *Do pana prezesa Rady ministrow w Warszawie*// LMAB RS, F. 254, B.138, L.1-8, 1936.03.18

⁸⁴. *Statut Litewskiego komitetu narodowego w Wilnie*// LMAB RS, F.254, B.111, L.1-9, 1935.11.12

⁸⁵. Makuškas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 m.*, p.79

⁸⁶. Kairiūkštytė N. *Vilniaus vadavimo sąjunga.*, p.84

komiteto būstinėje Vilniuje įvyko kratos, kurių metų lenkų pareigūnai ieškojo finansinės bei visokeriopos kitos pagalbos *LŠKD*, *LMD*, „*Ryto*“ draugijai įrodymų, o taip pat potencialiai „nelegalios“ spaudos, literatūros. Taipogi siekta iširti organizacijos kontaktų su Lietuva dokumentaciją.⁸⁷ Nuo tokių „revizijų“ rezultatų priklausė tame tarpe ir *LŠKD* tolesnis likimas, mat įrodžius, kad buvo gaunama nelegalia laikoma parama iš Kauno – galėjo būti uždaryti ne tik visi likę skyriai, bet ir knygynai, o po to draugijos *Centro valdybos* nariai (ypač pirmininkas) galėjo būti priverstas atsakyti prieš teismą. Nors *TVLK* kratos neįrodė daugumos valdžios deklaruojamų kaltinimų ir įtarimų, visgi komiteto vadas K. Stašys buvo „tampomas po teismus“ dėl „neskaidrios finansinės veiklos“. Tačiau kitoms *TVLK* kuruojamoms draugijoms kratos iš principo „nepakenkė“. Nepaisant to, L. Bocianskio nusistatymas nepasikeitė.

Šiame kontekste būtina apsvarstyti Lenkijos valdžios pasirinktą taktiką, kurios esmė, kad Vilnijos lietuvių organizuotas judėjimas turi prisiimti atsakomybę už analogišką Lietuvoje vykdomą lenkų draugijų uždraudimą. Pasak tokio kurso vieno iš iniciatorių Vilniaus vaivados Bocianskio: „Vilnijos lietuviai atsakys už Lietuvos vyriausybės vidaus politiką lenkų tautinės mažumos atžvilgiu“.⁸⁸ Visų lietuviškų asociacijų krašte atstovai argumentavo, kad jie neturi šiuo reikalu jokios įtakos Kaunui, ty. negali paveikti tenykštės vyriausybės, nėra kalti dėl Lietuvos tautinių mažumų politikos. Tokia Vilniaus vaivados strategija, žinoma, buvo suderinta su Vidaus reikalų ministerija ir kitais organais. Reikia pripažinti, kad toks agresyvus kursas prieš lietuvius Vilniuje negalėjo perdėm paveikti Lietuvos politikų, nes ir diplomatinių santykių nebuvo. Tai tarp kitko svarbi aplinkybė, leidusi vietinei Vilniaus valdžiai imtis plataus masto savivalės santykiuose su vietinėmis lietuvių atstovybėmis. Vienas iš to įrodymų yra sprendimas pasienio ruože gyvenantiems lietuvių tautybės žmonėms uždrausti naudotis radijo aparatais, kad jų nepasiektų transliuojamos iš Lietuvos sostinės laidos.

Taigi matyti, kad vaivados L. Bocianskio įgaliojimai, vykdam antilietuvišką politiką savo regione, buvo išties platūs, apie tai liudija ir faktas, kad sutikus centrinei

⁸⁷. *Do obywateli Polski*// LMAB RS, F.254, B.150, L.5, 1938.03.02

⁸⁸. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.207

valdžiai, šio pareigūno kuruojamoms institucijoms tapo pavaldi didelė dalis antilietuviškos propagandos „monopolio“.⁸⁹ Pg. tyrinėtoją B. Makauską, vaivada siekė cenzūruoti ne tik lietuviškus krašto leidinius, tačiau kišosi ir į lenkų periodinių laikraščių tematiką, reikalaudamas griežtinti lietuvių organizacijų kritiką. Paplito praktika, kad keliskart valdžiai konfiskavus neįtikusius laikraščius, draugijų skyriai galėjo būti uždaryti. Žodžiu, persekiojama buvo bet kokia „neįtikusi“ spauda.

Dar Vilniaus valdininkijos ypatingo dėmesio sulaukė ir vietinė lietuvių kunigija. Taigi, šis aspektas tiesiogiai lietė ir *Lietuvių Šv. Kazimiero draugiją*, nes didelę dalį draugijos *Centro valdybos* per visą veiklos laikotarpį sudarė kunigai, tačiau dvasiškių buvo, žinoma, ir vietinių skyrių valdybose. L. Bocianskio nepalankumą stiprino ir tas faktorius, kad lietuvių kunigai, palyginus su kitais inteligentais tautiečiais, mažiau turėjo vidinių nesutarimų, ty. jie mažai konkuravo tarpusavyje dėl politinių įsitikinimų – o tai vėlgi kėlė jų moralinį autoritetą. Tačiau būtent kunigiją Vilniaus vaivada laikė kenksmingu antivalstybiniu elementu.⁹⁰ Apie tai liudija daugelis vaivadijos dokumentų, skirtų tų pačių *LŠKD* skyrių panaikinimui lietuvių apgyvendintuose kaimuose. Daugelyje nuosprendžių argumentuojama, kad draugijos skyrių vadovybė ir kiti nariai sistemingai kritikuoja lenkų kunigiją, o reikalauja iškelti savo tautybės dvasiškius. Taipogi nuolat pabrėžiama, kad boikotuojamos lenkiškos pamaldos ir tp.⁹¹ Įvertinus tokius kaltinimus, Vilniaus administracija, negalėdama kitais metodais sumenkinti tinkamai savo tautinius lietuvių interesus ginančių *LŠKD* draugijos narių-kunigų, griebėsi šmeižto ir demagogišku, standartizuotu, tačiau iš esmės nepagrįstu kaltinimų. *LŠKD* skyrių nariai nevykdė lenkų dvasininkijos menkinimo kampanijos, nei savo tautiečių nei lenkų gyventojų tarpe. Reikalauta tik lietuvių pamaldų lietuvių tankiai apgyvendintose kaimuose ir miesteliuose. Tačiau L. Bocianskiui reikėjo bet kokiais metodais sumenkinti jų autoritetą.

Tokių įvykių šviesoje *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* turėjo pasirūpinti tuo, kaip išsaugoti likusius savo 93 skyrius ir skaityklas, kurių irgi sumažėjo po to, kai 1936 m. bėgyje uždaryta net 31 skaitykla.

⁸⁹. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.210

⁹⁰. Ten pat, p.211

⁹¹. *Vilniaus vaivadija. Decyzja*//LMAB RS, F.175, B.273, L.10, 1936.06.08

4. SANTYKIAI SU VALDŽIA

Platus yra *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* santykių su Lenkijos valdžios institucijomis kontekstas, ypač su vietinėmis Vilniuje. Apie tai liudija didelis sukauptų draugijos archyvineame fonde dokumentų kiekis. Iš esmės, *LŠKD* vadovybei daugiausia „reikalų“ teko turėti su Vilniaus vaivadija ir miesto magistratu, tačiau pasitaikydavo ir *Centro valdybos* dokumentacijos, siųstos tiesiogiai pavietų viršininkams.⁹² Taipogi figūruoja *LŠKD* skyrių valdybų pareiškimai, prašymai ir peticijos, siųstos aukščiausioms institucijoms Vilniuje, tačiau tai reta praktika, nes dažniausiai draugijos CV pirmininkai tarpininkavo ir kreipėsi į valdžią.

Kalbant apie santykių kokybę, tai konstatuotina, kad nuo pat 1925 m. jie buvo šalti arba įtempti. Pirmiausia priežastis, tai kad valdžia darė kliūčių ir neleido dar 1922 m. įregistruoti draugijos iniciatyvinės grupės naujos draugijos projektą, atmestas buvo pirmos įstatų redakcijos projektas.⁹³ Būsimajam pirmininkui A. Viskantui ir įstatų kūrėjui N. Raštučiui su bendraminčiais prireikė net 3 metų pastangų ir kreipimūsi į valdininkiškas instancijas, kad oficialiai būtų įregistruota *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*. Taigi, jau iš tos praktikos ir karčios patirties kunigai – inteligentai priėjo išvados, kad tolimesni santykiai turės komplikuoatą pobūdį. Štai pirmoji organizacijos *Centro valdyba*, siekdama sustiprinti savo statusą, skubėjo užmegzti tvirtus ryšius su *Laikinoju Vilniaus lietuvių komitetu* ir kitomis idėjiškai artimomis draugijomis. Tokiu būdu numatoma buvo įgyti partnerius savo legalių teisių efektyvesniam atstovavimui tose pačiose valdžios institucijose ir įgyti daugiau finansinio „imuniteto“. Kitu atveju, Lenkijos kontroliuojantys organai neabejotinai išnaudotų tai, kad lietuviškos draugijos neturtingos ir bandytų savo paskolomis užvaldyti jas.

Iš kitos pusės reikia paminėti, kad pati *Šv. Kazimiero draugija* (iš kurios ir išsivystė *LŠKD*), turėjo ilgą veiklos patirtį nuo 1906 m. įsteigimo. Ir gana sėkmingai vystėsi dar carinės Rusijos viešpatavimo lietuviškose žemėse laikais.⁹⁴ Tiesa, tuo metu jau nebegaliojo lietuviškos spaudos draudimas, todėl patirtis uždraustos spaudos ir literatūros „organizavimo“ prasme buvo ribota. Visgi ilgalaikė veikla paruošė draugiją galimiems iššūkiams, kurie kaip tik pasitaikė po 1920 m. Vilniaus krašto atskirimo nuo Lietuvos.

⁹². *Suvalkų starostija. Odpis/LMAB RS, F.175, B.484, L.3a, 1933.04.10*

⁹³. Jakštas A. *Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931)*., p.46

Reikšminga visų lietuvių asociacijų Vilniuje santykių su Lenkijos valdžia aplinkybė, kad jau 1923 m. Vilnius buvo tarptautinės Europos didžiųjų valstybių bendruomenės daugumos „de facto“ pripažintas Lenkijai, su visais iš to išplaukiančiais tos bendruomenės geopolitinės sistemos regione interesų aspektais. Nemažiau reikšminga tai, kad Vidurio Europos regione pirmaisiais pokario metais vyravo savotiškas chaosas, vyko lenkų konfrontacija su ukrainiečiais, sovietų su lenkais ir tp. Žodžiu, kas daugiau sugebėjo užgrobti teritorijų, tas stengėsi greičiau tai „įteisinti“.⁹⁵ Lietuvos pretenzijos į teisėtą Vilniaus žemes buvo ignoruotos, tačiau ilgiems metams buvo užprogramuotas tų žemių atgavimo siekis, šalis tam tikra prasme buvo priversta užsienio politikoje bendradarbiauti su revizionistinėmis valstybėmis, Sovietų Rusija ir Vokietija.⁹⁶

Šis kontekstas lietuviškųjų organizacijų santykiams su Lenkijos valdžia svarbus tuo, kad tarp šalių neužmegzti diplomatiniai santykiai, o tai neleido Kaunui efektyviau ginti tautiečių teises Vilniuje ar atstovauti europinėse institucijose (1923 m. *Ambasadorių konferencijos* nutarimas tai įrodė). Lenkijos signalas buvo vienareikšmiškas, kad lietuvių teisės krašte nebus pilnai paisomos (protestai dėl sostinės atplėšimo nuo Lietuvos buvo atmesti). Vienintelė išeitis buvo pačių draugijų steigimasis ir galimas daugiau ar mažiau legalus jų rėmimas iš Kauno. Tačiau tai pasirodė teisingas kelias.

Iš kitos pusės, būtina įterpti lenkų-lietuvių istorinių ryšių patirties faktorių, kuris visgi turėjo reikšmės daugmaž pakenčiamam bendram sugyvenimui Lenkijos viešpatavimo sąlygomis. Čia reiktų, mano nuomone, atskirti grynai valdininkišką požiūrį į lietuvių draugijų kūrimąsi ir eilinių piliečių masės nuotaikas. Tai akivaizdus skirtumas, nes tautos turėjo bendro istorinio valstybingumo praeityje įsivaizdavimą. Na o valdžia ir politikai turėję laikytis nurodymų iš Varšuvos, buvo priversti vykdyti tą griežtą antilietuvišką kursą, tačiau ir tai su išlygomis. Turiu omenyje, kad 1920-1923 m. ištis politinė įtampa Vilniaus krašte buvo didelė, dėl minėtų tarptautinių sprendimų, dėl Vilniaus aneksijos (Vidurio Lietuvos projekto), tačiau 1925 – 1935 m. politinė-tautinė padėtis daugmaž stabilizavosi. O štai 1935 m. su naujo pagarsėjusio vaivados L. Bocianskio iškilimu, valdžia jau pradėjo atvirą

⁹⁴. Ten pat, p.50

⁹⁵. Kairiūkštytė N. *Vilniaus vadavimo sąjunga.*, p. 12

⁹⁶. Žalys V. Laurinavičius Č. *Lietuvos diplomacija XX amžiuje.*, p.86

Na wiosnę Niemcy opanują Litwę//Dziennik Wilenski, 1937, nr.327, p.4

lietuvybės naikinimą. Žinoma, negalima tvirtinti, kad 1925-1935 m. dešimtmetis buvo perdėm sėkmingas lietuvių organizacijoms, tačiau faktas, kad jų struktūrinė ir idėjinė plėtra (remiant tautiečiams), buvo galima ir įgyvendinama. Reiškia, sugebėjo prisitaikyti.

Beje, prisitaikymo, arba sugyvenimo naujomis sąlygomis motyvas ir supratimas buvo minėtų organizacijų, *LVLK*, *LŠKD*, *LMD*, „*Ryto*“ vadovų, ty. neemigravusių į Lietuvą inteligentų, kunigų ir visuomenės veikėjų stiprus skiriamasis bruožas (kuris dalinai susvyravo *LVLK* komiteto vadovybėje⁹⁷ tik apie 1934 m.). Jie, matydami nepalankią, tarptautinę konjunktūrą, siekė jungtis ir bendromis jėgomis atstovauti savo kultūros, švietimo ir kitus interesus. Tai buvo vienintelė efektyvi išeitis, blaiviai suprasta, kad tiesioginis konfliktas su valdžia yra pragaištingas. Nors, kartu jie neišdavė ir savo esminių svajonių, atgauti Vilniaus kraštą Lietuvai. Žinoma, perdėm garsiai ir vienareikšmiškai to santykiuose su Vilniaus valdininkais neakcentuota, tačiau pačių draugijų ir komitetų susirinkimuose ir šviečiamajame darbe tautiečių tarpe (taipogi skyrių veikloje) tai nuolat buvo pabrėžiama.

Galima pridurti netgi daugiau, *LŠKD* nariai su bendraminčiais stengėsi „išsaugoti“ Vilniaus kraštą, ty. išsaugoti lietuvybę jame, neleisti sulenkinti lietuvių, ypač menkiau apsišvietusių kaimo bendruomenių. Reikėjo išlaikyti regione savo kultūrą ir tautinę savimone, kad pasitaikius palankesniems tarptautinėms sąlygoms, kraštas galėtų sugrįžti į Lietuvos sudėtį daugiau ar mažiau integralus. Tai buvo reikšmingiau, nei tiesiog atvirai konfliktuoti su valdžia, imtis aktyvios kovos metodų ar veikti grynai pogrindyje. Žinoma, ne visus tikslus galima buvo įgyvendinti tik legaliais metodais, todėl taktikoje buvo apjungiami įvairūs strategijos elementai, pvz. nelegalios spaudos gavimas iš Lietuvos, konspiracinis finansavimas.

Tai galioja ir analizuojamos *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* atveju. Kaip matyti iš faktų, tokia taktika buvo gana rezultatyvi, nes apie 1934-1935 m. pasiekti struktūrinių padalinių maksimalaus išsiplėtimo laimėjimai bei pakenčiami santykiai su valdininkais. Tačiau 1935 m. bėgyje dėl naujo vaivados, o taipogi dalinai dėl ankščiau aptartų geopolitinės įtampos didėjimo regione, visi pasiekimai buvo sunaikinti administracinėmis arba represinėmis priemonėmis.

Įvertinus bendrą santykių kontekstą būtina pereiti prie tiesioginių reikalų, siejusių *Lietuvių Šv. Kazimiero draugiją* su įvairiomis valdžios instancijomis.

Archyvinė dokumentacija, apimanti susirašinėjimą su įvairių regionų pavietų seniūnijomis, aiškina situaciją, su kokiais reikalavimais ir sunkumais teko susidurti skyrių vadovams, organizuojant elementariausius renginius, pvz. :1) paskaitų pravedimas, 2) naujų skyrių pirmininkų skyrimo įteisinimas, 3) atitinkamų mokesčių už visokias sutartis (patvirtinimus, pareiškimus) realizavimas.⁹⁸ Taip pat, daugelyje seniūnijų paplito praktika, kad *LŠKD* skyrių pirmininkai (arba visuotinių susirinkimų organizatoriai) turėjo prisistatyti į policijos nuovadą ir pranešti visą informaciją apie renginį. Su tuo tiesiogiai siejamas aspektas, kad vietinė valdžia stengėsi kontroliuoti savo administracinėse ribose esančius lietuvių organizacijos pagrindinius atstovus, nes aukštesnieji organai iš Vilniaus reikalavo kasmetinių ataskaitų apie draugijų veiklą provincijoje.⁹⁹ Kartu, vykdoma buvo skyrių susirinkimuose naudojamos medžiagos cenzūra – paskaitų ir vakarėlių mokamoji medžiaga buvo pirmiausiai tikrinama pačioje seniūnijoje.¹⁰⁰

Jei draugijos aktyvistai ir švietėjai ketino vykti į organizuojamus renginius iš didesnių centrų, pvz. iš Vilniaus, Suvalkų ar Švenčionių į pasienio kaimo vietas, tai irgi reikalingas buvo leidimas tam. Pasitaikydavo seniūnijų draudimų vykti į pasienio ruožą. Kadangi *LŠKD* vadovybei svarbu buvo didinti savo organizacijos kiekybinius parametrus (nuo to dalinai priklausė ir valdžios traktavimas), tai pasitaikydavo, kad skyrių valdybos priimdavo nepilnamečius į savo gretas. Žinoma, tuo siekta pagerinti bendrą statistinį narių skaičių, tačiau seniūnijų ir vaivadijų valdžia tai draudė, nes už tai grėsė skyrių uždarymas. Šaukiant skyrių ar Visuotinus draugijos narių susirinkimus (*VNS-us*), esamo pavieto ar miestelio viršininkui reikėdavo pranešti dar ir susirinkimo darbotvarkės temas.¹⁰¹

Iš visų minėtų reikalavimų ir taisyklių matyti, kad santykiai buvo labai „biurokratizuojami“ iš valdžios pusės. Viena iš to priežasčių, pačių vietinių organų skaičius ir išsiplėtimas, tai kad valdininkai daugumoje užsiėmė priežiūros vykdymu. Tačiau, nepaisant komplikotumo, *LŠKD* skyrių pirmininkai ir sekretoriai daugumoje

⁹⁷. Alseika D. *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 metais.*, p.104

⁹⁸. *Suvalkų starostija. Odpis//LMAB RS, F.175, B.484, L.3a, 1933.04.10*

⁹⁹. *Vilniaus vaivadija. Do urzędu wojewodzkiego w Wilnie//LMAB RS, F.175, B.273, L.1, 1928.05.31*

¹⁰⁰. *Suvalkų starostija. Odpis//LMAB RS, F.175, B.484, L.7, 1932.07.14*

¹⁰¹. *Suvalkų starostija. Leidimas//LMAB RS, F.175, B.484, L.5, 1933.04.15*

vykdė minėtus reikalavimus, todėl Visuotiniai narių susirinkimai vyko reguliariai, kitaip būtų sutrikusi draugijos įstatuose užprogramuota veiklos praktika. Tačiau buvo ir visiškai, mano manymu, „iškreipto“ valdžios požiūrio į draugijos narius požymių. Privaloma buvo gauti leidimą netgi naudotis filmavimo technika ir prietaisais kursų ar švenčių (ypač istorinių-mokslinių filmų peržiūros) metu.¹⁰² Antai už specialiai paruoštų kepuraičių-uniformų dėvėjimą valdžia baudė piniginėmis bausmėmis, skyrių veiklos suspendavimu ar net teismine atsakomybe.¹⁰³ Apie tai liudija *LŠKD* nariai, tapę 1940 m. beatsikuriančios po Vilniaus atgavimo vieningos *Šv. Kazimiero draugijos* nariais, kada ta uniforma jau buvo leidžiama.

Atskirai galima išanalizuoti 1930 m. realijas, kai ir Vilniaus krašto lietuviai šventė kunigaikščio Vytauto Didžiojo jubiliejinius metus. *LŠKD* paruošė renginių programą, kurios svarbia dalimi turėjo tapti kaimuose gyvenantys tautiečiai. Visgi procesijų ir kryžių statymo kampanija buvo vietinės pavietų valdininkijos persekiojama. Šventė turėjo ideologinį atspalvį, o tai buvo nepalanku esamomis Vilniaus krašto teritorinės priklausomybės sąlygomis, todėl valdžia stengėsi maksimaliai apriboti viešąsias iškilmes, tai kad skyrių posėdžiuose ir susirinkimuose nebūtų tinkamai pagerbtas jubiliejus.

Plačiausias santykių ir jų komplikotumo spektras labiausiai atsispindi dokumentacijoje, skirtoje ryšiams su Vilniaus vaivadija, ypač 1935-1937 m. laikotarpiu, nes visas reikalas buvo susijęs su draugijos padalinių uždarymais. Pirmiausia, Vilniaus vaivada gaudavo iš žemesnių vietinių institucijų ne tik bendrą informacijos apie visus įvykusius draugijos posėdžius, *VNS-us*, bet privalomai gaudavo ir parinktų narių sąrašus.¹⁰⁴ Taigi galima pastebėti, kad buvo labai skrupulingai sukonstruotas centrinių ir vietinių valdžios organų ryšių ir informacijos perdavimo spektras apie lietuviškus asocijuotus junginius.

Atskirai galima įvertinti valstybines Lenkijos teises normas, kuriomis vadovavosi, o tiksliau sakyti „prisidengdavo“ beveik visos be išimties Vilniaus regiono institucijos, vykdydamos savo kontrolę, o po 1935 m. ir *LŠKD* skyrių naikinimą.

---

¹⁰². *Vilniaus vaivadija. Do urzędu wojewodzkiego w Wilnie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.1, 1928.05.31

¹⁰³. *Vidaus reikalų ministerijai. Prašymas*//LMAB RS, F.175, B.270, L.15, 1940

Tos teisinės normos iš esmės apima Lenkijos prezidento išleistus aktus, nutarimus, ar panašius įstatymus. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* skyrių, skaityklų ir bibliotekų uždarymą Vilniaus vaivada L. Bocianskis grindė prezidento 1932 m. spalio 27 d. oficialiu *Nurodymu dėl Draugijų* (*Rozporządzenie prezydenta RP 27.10.1936 o stowarzyszeniach*).¹⁰⁵ Tame dokumente, ypač jo 16 straipsnyje kalbama apie sankcijas tautinių mažumų draugijoms, tame tarpe pabrėžiamos nuobaudos už bendros tvarkos pažeidimus, tautinės „įtampos“ kėlimą, bei apie sankcijų neatšaukiamumą. Todėl Vilniaus vaivados sprendimai, remiantis minėtu dokumentu, būdavo dažniausiai neatšaukiami. Sprendimo neįvykdymo atveju (ty. surengus uždraustas šventes, posėdžius ir tp.) *LŠKD* skyrių valdybos būdavo baudžiamos pinigineis baudomis (dažniausiai 200 zlotų).¹⁰⁶ Rečiau, tačiau galėjo būti paskiriami areštai (iki 14 parų). Valdžios nelegalia laikoma spauda ir literatūra irgi buvo „svarbus pretekstas“ drausti draugijos spausdintinius išteklius ir bibliotekas. Šiuo atveju, valdžios organai vėlgi rėmėsi prezidento nurodymais, kuriuose numatytas ir kalėjimas iki 1 metų bei iki 300 zlotų baudos.¹⁰⁷ Šios nuobaudos priklausė nuo rastos kratų metų literatūros kiekio bei pobūdžio.

Paminėtinas ir kitas oficialus aktas, kuris buvo gana dažnai Vilniaus vaivadijos institucijų pritaikomas. Kadangi apskričių viršininkai dažnokai neleisdavo *LŠKD Centro valdybos* pasirinktiems švietimo specialistams vykti į tam tikrus pasienio regionų draugijos skyrius, tai jie savo sprendimus pridengdavo Lenkijos prezidento *Nutarimu dėl Valstybės sienų* iš 1927 m. lapkričio 23 d., ypač 11 straipsniu.¹⁰⁸ Vėlgi, tokie sprendimai buvo neapskundžiami administracinių institucijų „grandinėje“, ty. tik kreipimasis į teismus galėjo kiek pakeisti nutarimą, tačiau tai retai praktikuota *LŠKD* narių. Iš esmės valdininkai siekė neleisti veikti tik perdėm viešai pasižymėjusiems lietuviybės propaguotojams, kurie ėmėsi ir valdžios kritikos. Taipogi buvo valdžios nemalonėje tie, kurie spaudoje „užpuldavo“ esamą santvarką. Draugijos *CV-ai* išmintingiau buvo į organizuojamus vietinius renginius nusiųsti kitą asmenį, kuriuo vietinė administracija labiau „pasitikėtų“.

¹⁰⁴. *Vilniaus vaivadija. Do pana wojewody w Wilnie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.2, 1928.02.27

¹⁰⁵. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos sąrašai. Decyzja glowna*//LMAB RS, F.175, B.437/1, L.37,1936.03.09

¹⁰⁶. Ten pat

¹⁰⁷. Ten pat, L.41, 1936.05.05

¹⁰⁸. *Vilniaus vaivadija. Do urzędu wojewodzkiego w Wilnie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.1, 1928.05.31

Dar vienas aktualus Lenkijos valstybės vadovo aktas, pg. kurį 1936 m. Vilniaus vaivada ir žemesnieji organai pravedė pagarsėjusį 384-ių pasienio regionuose veikusių *LŠKD* skyrių uždarymą, tai buvo 1928 m. *Nutarimas dėl Administracinių ribų* (12 straipsnis).¹⁰⁹ Analizuojant vaivados Bocianskio raštus, adresuotus šiuo aspektu *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijai* paaiškėja, kad vaivada, remdamasis šiuo straipsniu, net neprivalėjo argumentuoti tokio sprendimo. Vaivada, bendradarbiaujant su Lenkijos Vidaus reikalų ministerija pakartotinai patvirtino šį sprendimą pareiškdamas, kad uždraudžiama bet kokia draugijos veikla tuose Molodečnos, Švenčionių, Braslavo, Vilejkos, Dysnos, Postavų ir Vilniaus-Trakų pavietuose, kurie besiriboja su užsienio valstybėmis. Šiuo konkrečiu atveju pasinaudota jau 1936 m. liepos 9 d. *Istatymu dėl Valstybės sienų*.¹¹⁰

Ypatingo įvertinimo reikalauja finansinė *LŠKD* skyrių ir visos organizacijos padėtis minėtų 1936 m. uždarymų sąlygomis. Dokumentiškai užfiksuota, kad vietinės pavietų seniūnijos, gavusios „nurodymus iš aukščiau“, primigtinai reikalavo iš uždaromų *LŠKD* skyrių valdybų pirmininkų (taipogi sekretorių ir išdininkų), kad patvirtintų raštiškai ne tik uždarymo faktą, bet ir nurodytų, kam bus perduotas panaikinto padalinio kilnojamas ir nekilnojamas turtas.¹¹¹ Atsižvelgus į pačios draugijos įstatus, ten nurodoma, kad skyrių veiklos sustabdymo atveju, turtas *LŠKD Centro valdybos* sprendimu turi būti perduotas kitiems tos pačios organizacijos skyriams, arba kitoms draugijoms.¹¹² Taigi, įstatuose buvo numatyta išsaugoti savo turtą valdžios potencialios priespaudos atveju, taipogi pati valdžia, patvirtinusi draugijos įstatus, įsipareigojo gerbti juos. Tačiau 1936 – 1937 m. realijos buvo kitokios. Pasiremiant tuo pačiu *Nutarimu dėl Draugijų*, vietiniai seniūnai skirdavo patys skyriaus turto prižiūrėtoją, vadinamą dar „kuratorių“, tarp kurių dažnai atsidurdavo pavietų vaitai. Tai kontroliavo pats L. Bocianskis.¹¹³ Tokią tvarką galima interpretuoti kaip juridinio asmens turto užgrobimą. 1940 m., jau Lietuvai atgavus Vilnių, buvusios *LŠKD* skyrių atkūrimo metų, buvę jų nariai tai patvirtindavo, kad

¹⁰⁹. *Vilniaus vaivadija. Odwołanie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.50-53, 1937

¹¹⁰. *Vilniaus vaivadija. Orzeczenie*//LMAB RS, F.175, B.273, L.52, 1937.01.27

¹¹¹. *Vilniaus vaivadija. Decyzja*//LMAB RS, F.175, B. 273, L.15, 1936.05.07

¹¹². *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti įstatai*//LCVA, F.370, Ap.1, B.4, L.1-5,

1927.02.10

¹¹³. *Vilniaus vaivadija. Decyzja*//LMAB RS, F.175, B. 273, L.15, 1936.05.07

patalpas, baldus, filmavimo techniką, literatūrą ir kitą perimdavo vietiniai administracinės valdžios organai. Pavietų vaivadijos neatiduodavo to turto laisvai *LŠKD* dispozicijai, taigi tai prisidėjo prie bendros draugijos finansinės padėties blogėjimo. Egzistavo tendencija, kad valdininkija stengėsi pasirinktame regione uždrausti sėkmingai ir aktyviai veikiančių skyrių veiklą (tų, kurių ir finansinė padėtis buvo daugmaž normali), o tokių biurokratinių turto atgavimo kliūčių taikymo sąlygomis, draugijos *Centro valdyba* Vilniuje negalėjo nukreipti tų išteklių kitiems, mažiau pasiturintiems savo skyriams.¹¹⁴ Tarp konfiskuojamų išteklių būdavo, žinoma, knygynų ir spaudos rinkiniai, taigi administracija pridengdavo konfiskacijas tuo, kad būtina patikrinti visą literatūrą dėl legalumo. Tuo tarp kitko užsiėmė Vilniaus vaivadijos *Visuomeninis politinis skyrius*. Be to, finansinių pretenzijų *LŠKD* pirmininkaujantiesiems *CV-ai* turėjo ir Vilniaus magistratas. Todėl toks ypatingas susidomėjimas draugijos finansine situacija iš Lenkijos Vilniaus vaivadijos svarbiausių politinių-ekonominių institucijų liudija, koks svarbus tai buvo reikalas. Beje, 1937 m., kai *LVLK* komitetas buvo beveik panaikintas, miesto *Magistratas*, *Vilniaus Išdo institucija* bendradarbiaudamas su vaivada L. Bocianskiu, pareiškė kaltinimus *LŠKD* pirmininkui V. Taškūnui, kad jo organizacija gaudavo 4 dešimtmečio bėgyje ir dalį nelegalios paramos iš Lietuvos per *Laikinąjį Vilniaus lietuvių komitetą* (K. Staši). Todėl *Išdo institucija* reikalavo (kreipėsi oficialiu raštu) iš *Centro valdybos* sąmatų, ar bent kitų dokumentų, liudijančių apie sumas, draugijos gautas iš *LVLK* komiteto ir betarpiškai jo pirmininko, K. Stašio.¹¹⁵ Reikalauta duomenų nepaisant to, ar tai būtų paskolos, ar dotacijos ar aukos. Taipogi siekta išgauti tų finansinių perlaidų „argumentacinių“ prašymų, draugijos pareigūnų, priėmusių pinigus parašų ir tp.¹¹⁶

Toks vienareikšmiškas kišimasis į tebeveikiančios organizacijos reikalus reiškia, kad ir jos visiško uždarymo klausimas buvo jau Vilniaus vaivados artimiausių sprendimų akiratyje. Be to, *TVLK* (pervadintas *LVLK*) komitetas buvo jau dezorganizuotas tuo metu, todėl negalėjo bent formaliai protestuoti prieš tokius

¹¹⁴. *Vilniaus vaivadija. Do urzędu wojewodzkiego w Wilnie*// LMAB RS, F.175, B. 273, L.46, 1937.11.25

¹¹⁵. *Vilniaus magistratas. Do zarządu Litewskiego towarzystwa Świętego Kazimierza*//LMAB RS, F.175, B.275, L. 18, 1937.11.18

veiksmus. Tokiu būdu *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* vadovybė turėjo paruošti minėtų reikalavimų ataskaitą. Vilniaus magistrato archyvine rinkinyje figūruoja dokumentas, tai liudijantis.

Lentelė nr.5 1932 – 1935 metais LŠKD gauta parama iš LVLK ir K. Stašio//*Vilniaus magistratas. Wykaz//LMAB RS, F.175, B.275, L.20, 1936-1937*

METAI	PARAMOS DYDŽIAI zlotais (auksiniais)
1932	8081
1933	31995
1934	34721
1935	24622
Suma	99420

Šitame dokumente pateikiami *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* įždininko N. Raštučio ir sekretoriaus R. Bagdono parašai. Taigi, ši didelė ataskaita, kaip tikėjosi jos autoriai, turėjo „apraminti“ vaivadijos administracijos ir finansinės kontrolės institucijų priekaištus draugijai, neva dėl neskaidrių pajamų. Tačiau, mano manymu, ši ataskaita nebuvo, taip sakant, pilnavertė. Visgi realūs bendradarbiavimo su LVLK ir Kaunu mastai per gana ilgą 1932-1935 m. laikotarpį buvo žymai didesni. Tačiau autentiškų duomenų pateikimas būtų reiškęs jau teismines sankcijas LŠKD vadovybei, kaip tai atsitiko komiteto vadovo K. Stašio atveju.¹¹⁷

¹¹⁶. Ten pat.

¹¹⁷. Makoškas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, p.79

Kaip matyti, šalia pagrindinės Vilniaus vaivados institucijos santykių su *LŠKD*, taipogi ir miesto magistratas svarbūs subjektas, kuris savo metodais veikė draugijos egzistenciją. Galvoje turiu kasmetinius mokesčius, kuriuos *LŠKD Centro valdyba* turėjo mokėti magistratui už darbo patalpų, butų ir nekilnojamojo turto nuomą bei valdymą.¹¹⁸ Tai buvo gana ženklios išlaidos. Taipogi, draugija prisidėdavo prie mieste vykdomų „karitatyvinių“ akcijų, teikė paramą bedarbiams darbininkams žiemos metu, kartu su *Vilniaus Pilietiniu komitetu*.

---

¹¹⁸. *Vilniaus magistratas. Do zarządu Litewskiego towarzystwa Świętego Kazimierza*//LMAB RS, F.175, B.275, L.1, 1930.11.17

5. LŠKD UŽDARYMAS

Šiame skyriuje kalba eis apie draugijos galutinį uždarymą. Uždarymas vyko etapais. Pvz. 1936 m. liepą visų skyrių veikla uždrausta tankiai lietuvių apgyvendintoje Švenčionių apskrityje. Tai nusprendė vietinė seniūnija, tačiau su Vilniaus vaivados žinia. Tokiu būdu, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* pirmininko, kun. V. Taškūno, kreipimaisi su protestais prieš tokią politiką į Vilniaus regiono Lenkijos institucijas neteko efektyvumo, nes atsakymai į juos buvo tik neigiami. Taigi draugijos *Centro valdyba* nusprendė paruošti seriją prašymų į Lenkijos aukščiausius politinius pareigūnus. Taigi, oficialiai kreiptasi į Lenkijos prezidentą I. Moscickį, vyriausybės vadovą – F. Slavoj-Skladkovskį ir netgi į karinių pajėgų kuratorių.¹¹⁹

Manau, tokiais metodais draugija siekė atkreipti įtakingiausių politikų dėmesį į lietuviybės padėtį, susidariusią nuo 1935 m., Vilniaus vaivadijoje valdant L. Bocianskiui. Reikia paminėti, kad tokių pat veiksmų ankščiau ėmėsi ir *Tautinis Vilniaus lietuvių komitetas* (buvęs LVLK). Siekta sukelti didesnę ažiotažą ir rezonansą visos valstybės mastu ir tuo pačiu priversti valdžią imtis veiksmų pažabojant vietinių Vilniaus pareigūnų savivalę. Būtent tokie reikalavimai akcentuojami visose *Centro valdybos* prašymuose į minėtus politikus. Prašymai ir apeliacijos pažaboti L. Bocianskio griežtą kursą buvo pagrįsti tuo, kad jis viršijo savo įgaliojimus, be to pažeidinėjo esminius įstatymus – konstituciją, tautinių mažumų ir švietimo įstatymus. Tų teisinių normų pažeidimas, tarp kitko, lietuviškoms Vilniaus krašto organizacijoms reiškė skyrių, bibliotekų, skaityklų uždarymą, gana dažnai kilnojamojo ir nekilnojamojo turto nusavinimą, spaudos organų panaikinimą, konfiskacijas. Taigi, draugijos, tame tarpe ir *LŠKD*, dėl tokio režimo nukentėdavo tiesiogiai. Svarbiausia gi buvo tai, kad po nusavinimų ir uždraudimų organizacijų veiklos potencialas labai sumenkėdavo. Įstatuose ir statutuose deklaruoti tikslai ir uždaviniai beveik negalėjo būti toliau realizuojami, taigi nuo tuo nukentėdavo pati lietuvių gyventojų bendruomenė. Vietiniai valdžiai gi tai buvo patogi dingstis iškelti visiško draugijų uždarymo klausimą, nes galima buvo paskelbti, kad draugijos nevykdo savo pažadų, neturi galimybės užtikrinti savo tautiečių poreikius, todėl esą nereikalingos.

Taigi, esant tokiai situacijai Vilniuje, tikėtasi, kad “kreipimasis į Varšuvą” bent dalinai sustabdys tokį organizacijų persekiojimo kursą.

¹¹⁹. *ZNPN Varšuvoje. Podanie*//LMAB RS, F.175, B.635, L.16, 1936.08.17

Iš kitos pusės reiktų pripažinti, kad vietiniai Vilniaus pareigūnai negalėtų imtis tokių drastiškų veiksmų be Varšuvos atitinkamų organų nurodymų, įsakymų, patarimų arba tiesiog neveiksnumo aptariamojoje srityje. Manau, neveiksnumas, kitaip tariant, dėmesio nekreipimas į L. Bocianskio politiką tiksliausiai apibrėžia realią padėtį. Aukščiausiems pareigūnams reikėjo “stabilumo” šalies viduje. Vidaus reikalų ministerijai tai buvo esminga. Vienas iš *LŠKD* vadovų prašymų buvo skirtas kaip tik Lenkijos *VRM* ministerijai, tačiau atsakymo negauta. Neveiksnumo taktiką ir atspindi faktas, kad lietuviškos organizacijos dažnai negaudavo jokio atsakymo iš Varšuvos dėl savo skundų, valdininkų kritikos ir reikalavimų. Galima numatyti, kad prezidentui tokie kreipimaisi mažai terūpėjo dėl svarbesnių reikalų ir laiko stokos, bet *VRM* tiesiog tyliai pritarė L. Bocianskio ir jo pavaldinių efektyviam lietuviybės naikinimo kursui regione.¹²⁰

Įvertinus visą tai, galima konstatuoti, kad *LŠKD* draugijos kreipimūsi serija neatnešė jokių rezultatų. 1936 m. L. Bocianskio organizacijos skyrių uždarymo kampanija įgavo didelį mastą. Iki metų pabaigos uždaryta 384 skyriai ir 31 skaitykla. Likusiųjų gi funkcionavimas buvo smarkiai ribojamas jau 1937 m. bėgyje. Priežastys: 1) buvę skyrių nariai jau neįnešdavo finansinių įplaukų į draugijos biudžetą. Galima buvo, žinoma, slaptai remti savo draugiją, tačiau valdžia vėlgi reikalavo mėnesinių finansinių ataskaitų ir prižiūrėjo, kad nebūtų “pašalinių” pajamų. 2) *TVLK* komitetas buvo irgi finansiškai nusilpęs, jo vadovybei iškilo baudžiamosios atsakomybės grėsmė, todėl remti pinigais galėjo tik nebent konspiratyviais metodais. 3) minėti skyrių turto nusavinimai žymiai apribojo švietėjišką veiklą, paskaitų –kursų vedimą, kultūrines akcijas, nes trūko ir patalpų ir medžiagos, juk spauda ir knygos iš knygynų buvo neprienamos dėl cenzūros proceso.

Taigi vaivados Bocianskio planas suveikė, draugijos veikla sumažėjo, o 1937 m. bėgyje ir toliau dėl įvairių pretekstų uždarinėjami likę skyriai. Rezultatas – 1937 m. gruodžio 31 d. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* buvo oficialiai uždaryta.¹²¹ Dalis jos turto perėmė *TVLK* komitetas, o *LŠKD* vadovybė stengėsi prisijungti prie kitų išlikusių lietuviškų organizacijų Vilniaus krašte.

¹²⁰. Ten pat.

¹²¹. Makuškas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais.*, p.107

IŠVADOS

Taigi, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugija* ir jos visa veikla gali būti vertinama per tokius jos komponentus ir niuansus kaip: 1) politinė – visuomeninė aplinka, kurios sąlygomis atsirado *LŠKD*, 2) įstatai, draugijos piimti savo veiklai nubrėžti, 3) draugijos pagrindiniai vykdomieji padaliniai – *Centro valdyba* ir skyriai, 4) politinis režimas ir santykiai su valdžios institucijomis, kurie tiesiogiai įtakojo *LŠKD* veiklos taktiką, jos pokyčius bei galutinį uždarymą.

Iš esmės, 1920-1923 m. Vilniaus krašte Lenkijos valdžia neatsižvelgdavo į vietinės lietuvių bendruomenės reikalavimus, pažeidinėjo jos pilietines politines teises, bei ribojo lietuvių kilmės visuomeninių veikėjų įtaką. To rezultatas, pasižymėjusių lietuvių atstovų išsiuntimas iš Lenkijos. Likusiems reikėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų, kai Vilnius buvo oficialiai Europos didžiųjų valstybių pripažintas Lenkijai. Taigi, nesant jokioms tarptautinėms tautinių mažumų teisių kontrolės struktūroms, Vilniaus krašto vietinė valdžia galėjo imtis savarankiškos tautinės politikos. Reikia pripažinti, kad nepaisant daugelio apribojimų, lietuvių švietėjai ir politiniai veikėjai sugebėjo surasti būdą sujungti savo pastangas ir dirbti tautiečių labui. Ši taktika, ty. jungimasis į organizacijas, draugijas ir komitetus – pasirodė gana efektyvi. Vilnijuje XX amž. 3 dešimtmety veikė 9 žinomos draugijos, kurių bendras tikslas buvo pagalba lietuviams švietimo, profesinio pasiruošimo ir kitose srityse.

LŠKD draugija, kurios vadovybė buvo sudaryta daugumoje iš kunigų, nukreipė savo tikslus į kaimiečių švietėjiškus poreikius, jaunimo parama buvo pirmoje vietoje. 1923-1926 m. draugijos įstatų kūrimo ir registracijos laikotarpis, kuris buvo sėkmingas. Nauja draugija galėjo, bendradarbiaudama su kitomis organizacijomis, imtis įgyvendinti savo įstatuose išreikštų nuostatų. Reikia paminėti, kad įstatuose stengtasi perdėm „nereklamuoti“ savo veiklos finansavimo metodų bei galutinių išsvajotų tikslų. ty. lietuvių gyventojų atsparumo polonizavimui skatinimo ir Vilniaus atgavimo Lietuvai.

Draugijos *Centro valdyba* kaip esminis vykdomasis organas, sudaryta buvo iš patyrusių ir autoritetą turinčių kunigų kaip pvz.: pirmininkas A. Viskantas (nuo 1932 m. V. Taškūnas), nariai N. Raštutis, I. Budzeika ir kiti.

Jie buvo labai palaikomi eilinių draugijos narių ir kaimo gyventojų, todėl veiklos plėtimas įgavo pagreitį apie 1926-1930 m. Draugijos kiti pagrindiniai organai buvo: *Visuotinis narių susirinkimas* (VNS) ir *Revizijos komisija* (RK). VNS užsiėmė rinkimais, kai tekdavo reguliariai rinkti *Centro valdybą* bei RK. Taipogi, draugijos vadovybė įpareigota pranešti VNS susirinkimo nariams apie einamą veiklą, planus bei išlaidas. RK buvo ypatingas kontrolės organas, kuris visgi retai buvo panaudojamas. Visgi, jei VNS nusprendavo, tai Revizinė komisija galėjo patikrinti *Centro valdybos* pagrindinius veiklos parametrus, pvz, kasas, sąmatas, išlaidas ir tp. Iš esmės draugijos egzistavimo periodu nebuvo jokių nesusipratimų ir įvykių, kurie sumenkintų LŠKD vadovybės autoritetą, todėl kontrolės organai turėjo mažai darbo. Taipogi paminėtina, kad draugijos vidinė organizacija buvo realizuojama demokratiniais, lygiateisiškumo principais. Tai buvo efektyvu.

Draugijos skyriai buvo, iš esmės, tie padaliniai, kur ir buvo realizuojama veikla - pagalba ir švietimo darbo skatinimas kaimo regionuose, lietuvių tautiečių tarpe. Todėl skyrių svarba labai didelė. 1926-1930 m. susidarė palankios visuomeninės aplinkybės jų skaičiaus plėtrai, todėl apie 1930 m. jų veikė virš 300, o iki 1935 m. susidarė net 477 skyrių tinklas, iš kurių bene daugiausia rezidavo tankiai lietuvių apgyvendintoje Švenčionių apskrityje. Tokiam draugijos progresui galimybės atsirado dėl palyginus stabilių politinių sąlygų.

Skyriai buvo reikalingi tam, kad būtų plėčiama švietimo tinklo plačiąja prasme sistema kaimuose ir mažuose miesteliuose. Ten pasiruošę atstovai vedė paskaitas, kursus, profesinio lavinimo informacijos pateikimą. Taigi, visa tai buvo skirta daugiausia jaunimui, tačiau ne tik. Skyriai turėjo savo didesnes ar mažesnes bibliotekas, kur jaunimas galėjo papildomai lavintis. *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* vienas iš tikslų buvo mokyklėlių steigimas, nes valstybinėse mokyklose valdžia darė kliūtis kokybiškam lietuviško jaunimo lavinimuisi gimtąja kalba. Visgi, reikia pripažinti, kad mokyklėlių tinklas nebuvo išplėstas. Tačiau stengtasi organizuoti lietuvių vaikų mokymą kaimiečių privačiose sodybose ar dvareliuose. Tai valdžios buvo laikoma nelegalia veikla. Skyrių personalų ir specialistų kompetencija buvo visiškai pavaldi draugijos *Centro valdybos* organui, turėjo veikti tik pg. įstatų

reikalavimus. *LŠKD* savo veikloje buvo remiama ir bendradarbiavo su tokiomis organizacijomis - „*Ryto*“ švietimo draugija ir *Laikinoju Vilniaus lietuvių komitetu (LVLK)*. „*Ryto*“ draugija sėkmingiau plėtė savo lietuviškų mokyklų tinklą, todėl kompensavo *LŠKD* spragas. *LVLK* gi rėmė finansiškai ir kitais metodais daugelį lietuviškų draugijų Vilniaus krašte.

Santykių su valdžia problematika buvo labai aktuali, ypačiai nuo 1935 m., kai Vilniaus vaivadijos vadovu tapo L. Bocianskis, griežto antilietuviško kurso šalininkas. 1935 m. Vilniaus krašto administracijos įstaigos, tokios kaip Vilniaus vaivada, magistratas, Vilniaus apskrities švietimo kuratorius ir tp., ruošė įstatyminę bazę, padėsiančią efektyviau pradėti uždarinėti lietuviškas kultūros, švietimo, profesionalaus pasirengimo ir kitas organizacijas. Paminėtinas tas aspektas, kad panašūs nurodymai buvo nedviprasmiškai „atsiunčiami“ iš Varšuvos, pvz, Lenkijos Vidaus reikalų ministerijos. Todėl negalima vienareikšmiškai teigti, kad Vilniaus vaivada Bocianskis ėmėsi savavališkai naikinti lietuvių, be aukštesnių institucijų pritarimo, tačiau jo iniciatyva buvo akivaizdi.

1936 m. buvo uždaryta daugelis *LŠKD* skyrių Lenkijos Vilniaus krašto pasienio ruožuose. Valdžia savo, iš esmės, neteisėtus sprendimus grindė neva tvarkos pažeidimais, vietinių gyventojų priešiško eskalacija, antilenkiškų veiksmų propagavimu ir tp. Visą tai primetinėta draugijos vadovybei. *Centro valdybos* protestai, siunčiami Vilniaus ir centriniams Varšuvos institucijoms neatnešė rezultatų. 1936 m. skyrių ir bibliotekų uždarymai labai sumenkino *LŠKD* potencialą dar ir dėl to, kad skyrių turtas, iš esmės, buvo vietinių valdininkų nusavinamas be argumentacijos. O spaudiniai nusavinami dėl cenzūros pravedimo. Taigi, sumažėjus *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos* galimybėms toliau užtikrinti savo tautiečių poreikius, valdžiai atsirado patogi proga ir dingstis kvestionuoti ir patį draugijos egzistavimą. 1937 m. gruodžio 31 d. draugija panaikinta, o jos turtas atiteko ne tik kitoms lietuvių draugijoms, bet dalinai ir valdžios paskirtam kuratoriui.

Įvertinus visą *LŠKD* veiklą 1925-1937 m., galima teigti, kad daugelis draugijos įstatuose numatytų tikslų buvo gana sėkmingai įgyvendinama iki pat 1935 m., o vėlesnė suvaržymų kampanija padarė jos veiklą neįmanomą. Draugijos padaliniai atkurti tik Lietuvai atgavus Vilnių.

Priedas nr.2. *Finansinė LVLK parama kuruojamoms draugijoms 1933 m.*//LCVA, F.1157, Ap.2, B.19, L.2, 12, 13, 22, 26-28., 1933.10.18

Organizacija (LVLK remtos draugijos)	Sąmata 1933 m. (1933 m. buvo atsikūrimo po 1929-1931 m. Pasaulio ekonominės krizės metai, todėl LVLK veikloje išskirtini finansinės draugijų paramos prasme.
Lietuvių ūkio draugija	5100 dol. Sumą sudarė išlaidos: kurui, raštinei, algoms (vedėjui, instruktoriui), ūkio bandymams, trąšoms, paskoloms kooperatyvui, pieninių steigimui.
Lietuvių Šv. Kazimiero draugija	18658 auk. Sumą sudarė išlaidos: skyrių veiklai, prelegentų- instruktorių kėlionėms, mokslo priemonėms, kaimo teatrui, skyrių knygynams, mokinių pašalpoms, derželiamas, siuvimo mokykla, 17 skaitykloms, valdybos narių algoms, raštinei ir t.p.
Švenčionių lietuvių gimnazija	13425 auk. Suma skirta algoms, mokesčiams ir draudimui, dirbtvėms, bibliotekai bei remontui.
Švenčionių lietuvių bendrabutis	3818 auk. Į sumą įėjo išlaidos: mokinių išlaikymui, kurui, inventoriui, administracijai.
Švenčionių "Ryto" draugija	21811 dol. Suma: visų kategorijų mokytojų algoms, Ligonijų kassai, draudimui, inventoriui, butų nuomai, raštinei, korespondencijai ir kėlionėms. Pradžios mokyklų išlaikymui.
Vytauto Didžiojo gimnazija	19920 auk. Algoms, knygynui, butui, kurui, raštinei ir t.p.
Vilniaus "Ryto" švietimo draugija	33316 auk. Suma paskirstyta: pradžios mokykloms, algoms, vadovėliams.

Priedas nr.3 *LVLK finansinė parama draugijoms procentine išraiška.*//LMAB RS, F.254, B.630,
L.1-9, 1922.01.10

Organizacija	Parama (%)
Lietuvių ūkio draugija	12
Lietuvių Šv. Kazimiero draugija	14
Lietuvių mokslo draugija	19
Švenčionių "Ryto" draugija	25
Vilniaus "Ryto" švietimo draugija	30

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, LCVA

- a) F.370, *Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti (įstatai)*
Ap.1, B.4
- b) F.711, *Draugijos įstatai* (Statut towarzystwa)
Ap.1, B.3
- c) F.402, *Centralinis Šv. Kazimiero draugijos knygynas*
Ap.1, B.69a
- d) F.1157 – *Lietuvos Respublikos visuomeninės organizacijos*
Ap.2, B.19

2. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka - Rankraščių skyrius, LMAB
RS

- a) F.175, *Lietuvių Šv. Kazimieros draugija (jaunimui auklėti ir globoti)*
Bylos nr.: 486, 437/1, 594/2, 439, 273, 597, 365, 601, 594, 484, 270,
275, 635
- b) F.254, *Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas*
Bylos nr.: 111, 138, 150, 630

SPAUDA

Dziennik Wileński (dziennik wojewódzki), Vilnius, 1928-1939

Jaunimo draugas – mėnesinis laikraštis, Vilnius, 1926-1937

Vienybė : Lietuvos katalikų savaitinis laikraštis, 1907-1915 - Vilnius;
1918-1933 – Kaunas

LITERATŪRA

1. Alseika D. *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 m.* Vilnius, 1935, 180 p.
2. Gaigalaitė A. *Lietuvos valstybės pagalba Vilniaus lietuvių organizacijoms 1923-1928m.*// Lietuvos istorijos metraštis., Vilnius, „Alma litera“, 1995, 459 p.
3. Jakštas A. Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas
(1906-1931), Kaunas, „Šviesa“, 1932, 149 p.
4. Kairiūkštytė N. *Vilniaus vadavimo sąjunga.*, Vilnius „Spauda“, 2001, 317 p.
5. Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais*, Vilnius, „Mokslas“, 1991, 270 p.
6. Martinkėnas V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.*, Vilnius, „Mokslas“, 1989, 155 p.
7. Martinkėnas V. *Švenčionių apskrities istorijos bruožai*, Vilnius, 1968, 245 p.
8. Vansevičius S. *Teisinis režimas Vilniaus krašte 1920-1939 metais*, Vilnius „Mintis“, 1973, 74 p.
9. Žalys V. Laurinavičius Č. *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius, „Vaga“, 1999, 293 p.

